

זכות הגליון
ליזיווג הגון בקרוב:
אליהו בן אורלי יעקובי
אסתר בת אורלי יעקובי
רות בת יעל מרימי
לרפואת רבי אליהו בן נוסראת
ולהצלחת משפחת יעקובי בכל העניינים

גליון ג
פורים תשפ"ו
הגליון הבא י"ל אי"ה בחודש ניסן,
בענייני הפסח.
הערות והארות
בתורת מרן האור לציון יתקבלו במייל
a7205308@gmail.com

לתרומות והנצחות
ומסירת שמות לברכה והצלחה
a7205308@gmail.com

אור מציון

השיעור השבועי
מרן הגאון רבי בן ציון אבא שאול שליט"א
בית הכנסת אוהל רחל
רחוב פולנסקי ירושלים

מורינו הגאון רבי בן ציון אבא שאול שליט"א
ראש ישיבת אור לציון ירושלים

מניין למדנו את מצות קריאת המגילה

כתב דשפיר גרסינן אמרה לו, וכתב שאפשר שבקשה מאחשוורוש שיתנו להם רשות לקבוע זכירה זו לדורות, ולא תחשב לו גנאי, וע"ש עוד. ולפי דרשה זו ואלו הפירושים נמצא, שגם כאן בפסוק כתוב המצוה לקרוא את המגילה כל שנה ושנה בפורים, ושצריך לקרואה מתוך המגילה.

ענינה ומעלתה של קריאת המגילה

ענינה של מצווה זו גדול מאוד, והוא לפרסם את הנס שעשה לנו ה' בימים ההם, ולכן מעלתה חשובה יותר משאר מצוות היום. [וכמו שמצינו בנר חנוכה שיש למצווה זו חשיבות מפני שנתקנה לפרסומא ניסא, שענין זה הוא יעודו של העולם, כמו שנאמר (ישעיהו מג ז) "כל הנקרא בשמי לכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו"].

ולכן מצינו שכל המצוות, ואף מצוות דאורייתא נדחות מפני מקרא מגילה, וכמו שמובא בגמ' (מגילה ג.) "כהנים בעבודתן ולוים בדוכן וישראל במעמדן, כולן מבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה" כדי לשמוע הקריאה בציבור, דברוב עם הדרת מלך.

אמנם כתב הר"ן שהדין כן רק באופן שיכולים הכהנים אחר כך לעשות את עבודת הקרבן, אך לא שידחה הקרבן לגמרי, והיינו שעיקר דין זה הוא לענין קדימה, שמקדימין קריאת המגילה לשאר מצוות, [ואף שבהקדמת התמיד של שחר מצינו זריזות מיוחדת, שמיד לאחר שהעומד למעלה אומר שהאיר פני כל המזרח עד שבחברון ממהרים להקריב תמיד של שחר, ואף שעדיין לא התחילו להראות האור מלמטה], וכן פסק מרן ז"ל בשו"ע, למרות שיש מהראשונים שנראה מדבריהם דלא כדעת הר"ן.

תלמוד תורה ומקרא מגילה

וכן הדין במצוות תלמוד תורה, שנדחת מפני מקרא מגילה, כמבואר בגמ' (שם). וכתב מרן רבנו האור לציון זללה"ה (ח"ד פרק נ"ד תשובה א'), שעכ"פ אם גם לאחמ"כ יהיה לו מניין גדול אלא שלא יהיה גדול כמו בתחילה, לא יבטל מפני זה מצוות ת"ת, ורק אם לאחר מכן לא יהיה רק מניין מצומצם ידחה מצוות ת"ת מפני מצוות קריאת המגילה ברוב עם, והיינו שמצוות ת"ת נדחת רק במקום שיהיה קריאת המגילה ברוב עם, שאז יש יותר פרסום הנס שזהו כל ענינה של קריאת המגילה, אך לענין זריזין מקדימין למצוות אין להקדים קריאת המגילה למצוות ת"ת.

ידועה השאלה, מדוע אומרת הגמ' ש"מבטלין" תלמוד תורה מפני מקרא מגילה, וכי קריאת המגילה לא כלולה במצוות תלמוד תורה, הרי מגילת אסתר היא אחד מכ"ד כתבי הקודש. ומתמצים, שכיון שבלימודו הפרטי היה לומד יותר בעיון ובעמקות ולהלכה למעשה, א"כ כשקורא את המגילה יחסר באיכות הלימוד שהרי קוראה רק בקריאה בעלמא.

המקור למצוות קריאת המגילה, נלמד מהפסוק (אסתר ט כח) "והימים האלה נזכרים ונעשים", שצריך להזכיר את הנס ביום הפורים ע"י קריאת המגילה. ולמדה הגמ' (מגילה יח.) גזירה שוה מהכתוב במחית עמלק "זכור את אשר עשה לך עמלק", והיינו לזכור בפה, שהרי שכחת הלב אמורה בסוף הפרשה "לא תשכח", ועל כרחין זכור הכתוב בתחילת הפרשה הוא בקריאת הפה, וכתוב "כתוב זאת זכרון בספר" הרי שצריך לזכור את מחית עמלק מתוך ספר, כך גם הכתוב "והימים האלה נזכרים" היינו בפה מתוך הספר - מגילת אסתר.

במסכת מגילה, יש בגמ' דבר שאין כמותו בכל התלמוד, כי שש דפים האחרונים של פרק ראשון של המסכת (י: עד טז:) מסודרים בצורת מדרש רבה על מגילת אסתר. בתחילה דורשת הגמ' כמה דרשות על פתיחת המגילה "ויהי בימי", אחר כך מסדרת הגמ' שתיים עשרה פתיחות של האמוראים למדרש המגילה (ועוד חמש פתיחות של פוסקים, בהם פתחו האמוראים את דרשות המגילה), ומיד אח"כ מסדרת הגמ' מדרשים על פסוקי המגילה כסדר, מתחילת המגילה ועד סופה (ולדוגמה על עשר הפסוקים של פרק א', ועל שמנה הראשונים של פרק ב', מסודר על כל פסוק ופסוק בזה אחר זה, וכך הוא בעוד פסוקים של פרקים אלו, ועד סוף המגילה).

ועל הפסוק "ובבואה אל המלך אמר עם הספר" דריש רבי יוחנן (טז:) אמרה לו יאמר בפה מה שכתוב בספר, ורשי מחק את המלים "אמרה לו" וכתב דל"ג להו, והכי פירושה, סדר המקראות כך הוא: וקיבל היהודים את אשר החלו לעשות, כי המן בן המדתא האגגי וגו', ובבואה לפני המלך אמר עם הספר וגו' ומרדכי כתב אליהם שיעשו פורים, כי המן ביקש לאבדם, ומה שבאת אסתר לפני המלך להתחנן לו - כל זה יאמר שנה בשנה עם הספר - שתהא מגילה כתובה לפנייהם בשעת קריאה, עכ"ל. והריטב"א

אור לציון

הנהגות והליכות
רבינו הגדול זללה"ה

עמוד 6

וכמה פעמים, בבתי כנסיות שונים, ישאר מעוטר בתפילין, כדי לקיים עניין זה.

ברית מילה וקריאת המגילה

הרמ"א כותב, וכן נהגו בני אשכנז, שכשיש ברית מילה ביום הפורים, עורכים את הברית בבית הכנסת לאחר שחרית קודם קריאת המגילה, וכמו שדורשים "ששון" זה מילה. ומרן רבנו האור לציון זללה"ה, אם כי יסד וביאר (פרק נד תשובה א) על פי דברי הרמ"א דאין לבטל שיעור תורה מפני קריאת המגילה אם יודעים שלא יחסר ברוב עם הדרת מלך, מכל מקום לענין מעשה בברית מילה כתב (פרק נו תשובה ד) שאנו לא נוהגים כך, אלא מסיימים את התפילה עם קריאת המגילה ואחר כך עורכים את הברית. ומרן אאמו"ר אור אליהו זללה"ה האריך בענין זה בתשובה כ"י.

ספר תורה וקריאת המגילה

בשחרית של יום הפורים, אחר חזרת הש"ץ אומרים יחד "יהי שם" ומוציאים ספר תורה, וקוראים בו פרשת (שמות יז - טז) "ויבוא עמלק" שיש בה תשעה פסוקים, ואף שבכל קריאה צריך שיהיה לפחות עשרה פסוקים, כנגד עשרה בטלנין שבבית הכנסת, ועשרת הדברות, ועשרה מאמרות, כדאיתא בגמ' (מגילה כא:), אבל כאן כיוון דסליק עניינא, והוא כל ענינו של יום, קוראים קריאה זו שהיא פרשה בפנ"ע, וכמו שביארו הראשונים (תוס' והרשב"א מגילה שם, והרא"ש מגילה פרק ב סימן ב, והר"ן יא. מדפי הרי"ף ד"ה מתני').

וכתב מרן ז"ל בבית יוסף, דעכשיו נהגו לכפול את קריאת הפסוק האחרון "כי יד על כס קה מלחמה לה" בעמלק מדור דור, כדי להשלים לעשרה פסוקים [ואף שהדין הוא שהעולה לתורה לקריאה שיש בה רק שני פסוקים וכפל את הפסוק האחרון, מועיל רק שלא תהיה ברכתו לבטלה אך לא לצרפו למניין העולים, אך כל זה רק היכא דאפשר, אך היכא דלא אפשר אף מצטרף למניין העולים, וכמו שמצינו בקריאת התורה של חג הסוכות, ובמקו"א הארכנו בזה], וכתב הרמ"א שבני אשכנז לא נהגו לקרוא שוב את הפסוק האחרון. וגם בני ספרד אם לא כפלו את הפסוק והתחיל העולה לברך ברכה שאחרי הקריאה, לא יפסיק, וכמו שהורה מרן אאמו"ר עט"ר זללה"ה באור לציון (ח"ד פרק נ"ז תשובה ב').

ולאחר הקריאה אומרים חצי קדיש ו"אשרי יושבי בתיך", ומדלגים על אמירת למנצח, [שכתוב בו "ביום צרה"], ואומרים שני פסוקים, "ובא לציון גואל, ולשבי פשע ביעקב נאום ה', ואני זאת בריתי אותם אמר ה', רוחי אשר עליך ודברי אשר שם בפיך, לא ימוש מפדך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם" עד כאן, וקוראים את המגילה, כשהספר תורה על התיבה וכמו הדרשה שהובאה לעיל "ליהודים היתה אורה" - אורה זו תורה. לאחר קריאת המגילה משלמים ואתה קדוש עד סוף קדושה דסידרא, ואומרים קדיש תתקבל, ומחזירים ספר תורה ומשלימים הקריאה כמו בכל יום, אלא שמוסיפין אחר מזמור של יום, למנצח על אילת השחר מזמור לדוד, כל זה הוא מנהג רוב הקהילות.

ההבדל בין קריאת המגילה לקריאת הפטרה

ידועה ההלכה שהקורא את הפטרה אינו רשאי לעלות ולקרוא את הפטרה לבדה, אלא חייב לעלות את העליה האחרונה שבספר תורה, וביארו בגמ' (מגילה כג.) מפני כבוד התורה, והיינו כדי שלא יסברו שהתורה והנביא שווין (רש"י שם), וכדרך שעולים לתורה וקוראין בה, כך עולים לנביא וקורין בו. על כן תיקנו שאין עליה מיוחדת לקריאה בספרי הנביאים בפני עצמה, אלא העולה האחרון לתורה, אגב עלייתו קורא גם בנביא, וקריאת התורה היא העיקר, וההפטרה טפילה לו.

כעין זה, מצינו בגמרא (ברכות י:) "אמר רבי מני גדול הקורא ק"ש בעונתה יותר מהעוסק בתורה", ולומדת הגמ' כן מדברי המשנה "הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה, מכלל דקורא בעונתה עדיף", וגם כאן יש לתמוה דבוודאי לא גרע מלימוד התורה שהרי עכ"פ קורא פסוקים, אלא מבואר שכיון שלא קורא בשביל לקיים מצוות תלמוד תורה, אלא כדי לקיים מצוות קריאת שמע, א"כ לא מקיים בקריאה זו מצוות תלמוד תורה, ולכן רק אם קרא ק"ש שלא בעונתה מקיים עכ"פ מצוות ת"ת.

ובאמת, נחלקו הפוסקים הקדמונים, האם מותר לקרוא קריאת שמע או שאר עניינים שבקדושה לפני ברכות התורה, וכגון אדם שנכנס לבית כנסת ובא לברך ברכות התורה, ולפתע הוא שומע שהחזן מתחיל קדושה, האם יכול לענות יחד עם הציבור קדושה, או לא. ויש מהפוסקים שכתבו שמותר, ואף שהלשון שאומרים בקדושה מקורם בפסוקים בנביא ישעיה, ואם היה קורא פסוקים אלו בנביא ישעיה היה אסור לו לומר קודם ברכות התורה, אך מכיון שלא בא לומר כהזכרת פסוק אלא כשבח וגדולה להקב"ה שהוא קדוש, [ולכן צריך לומר דווקא במניין, דאין דבר שבקדושה פחות מעשרה, שנאמר "ונקדשתי בתוך בני ישראל", אך כשקורא בנביא ישעיה קורא אף ביחיד], וכמו"כ בקריאת שמע מכיון שבא לקבל על עצמו עול מלכות שמים ולא ללמוד תורה, א"כ יהיה מותר לאומרו אף קודם ברכות התורה. וכן באמירת פסוקים בדרך תפילה ותחנונים, האם רשאי לאומרו או לאו (ויש מקום לחלק בין הדברים, ובפרט שעל קריאת שמע יש ראייה מהירושלמי, דמי שלא בירך ברכות התורה יוצא ידי חובתו בברכת אהבת עולם, ואמרו על זה בירושלמי והוא ששנה על אתר, ופירשו תוס' ברכות יא: ד"ה שכבר, שלמד מיד באותו מקום, ומשמע דעצם הקריאת שמע לא מהני בברכות התורה).

ומרן ז"ל בשו"ע (סימן מו) הביא את המחלוקת לענין אמירה בלשון תחנונים, וסיים שנכון לחוש לדעת האוסרים, עכ"ד. והאחרונים פליגי מה עיקר דעתו להלכה, ואכמ"ל. ולענין מעשה הורה מרן אאמו"ר אור לציון זללה"ה (ח"ב פרק ד' תשובה ד'), דלכתחילה יברך קודם ברכות התורה ואח"כ יאמר קריאת שמע, אך בשעת הדחק כגון שנמצא לפני סוף זמן קר"ש יכול לומר קריאת שמע אף קודם ברכות התורה.

וכמו כן לענין מקרא מגילה, הורה מרן אאמו"ר אור לציון זללה"ה (ח"ד פרק נד תשובה יז) שאם נכנס מאוחר לבית כנסת ולא הספיק לברך ברכות התורה, ושומע שכעת מתחילים לקרוא את המגילה, ויודע שזה המניין האחרון ולא יוכל לשמוע אח"כ, מותר לו בדיעבד לשמוע את הקריאה בלי לברך ברכות התורה, מהטעם הנ"ל שאינו קורא כדי ללמוד תורה אלא לקיים מצוות קריאת המגילה ופרסומא ניסא.

ולפי"ד אדם שנכנס מאוחר לבית כנסת ולא הספיק לברך ברכות התורה, ושומע שכעת מתחילים לקרוא את המגילה ויודע שזה המניין האחרון ולא יוכל לשמוע אח"כ, יכול לשמוע את הקריאה קודם שברך ברכות התורה, ועי"ש שצידד שיתכן שאין מקיים מצות תלמוד תורה בקריאת המגילה. ויתכן דגם אם מקיים את המצוה אין כאן גדר תלמוד תורה שצריך לברך עליו ברכות התורה, וכדעת הראשונים הנ"ל לענין קריאת שמע, ומשום שאינו קורא דרך עסק ולימוד תורה, אלא לקיים מצוות קריאת המגילה ופרסומא ניסא.

תפילין בשעת קריאת המגילה

נהגו ישראל, להיות מעוטרים בתפילין בשעת קריאת המגילה, וכמו שדרשו חז"ל מהפסוק "ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר", "אורה" זה תורה, "ששון" זה מילה, ו"יקר" זה תפילין, ולכן כתבו הפוסקים שטוב וראוי לקרוא את המגילה עם התפילין [כמובן, רק ביום, שבליילה גזרו שלא להניח תפילין שמא ירדם]. ולכן גם אם קורא את המגילה כמה

ולכן כתב מרן רבנו האור לציון זללה"ה שאם אינו יכול לשמוע קריאת המגילה רק או בלילה או ביום יקרא בלילה שמא למחרת לא ימצא מגילה, שלדעת הרמב"ם והשו"ע דרגת קריאת המגילה בלילה וביום שווים, דלא כמבואר בתוס' ובעוד ראשונים.

ברכת שהחיינו על עצם יום הפורים

הביאור הלכה (סי' תרצב סעי' א) דן, מה הדין אם קרא את המגילה בלילה וביום, ולא בדרך ברכת שהחיינו, האם יכול לברך כעת שהחיינו על עצם יום הפורים, ומביא על זה מאירי שכתב שמברכים ברכת שהחיינו על עצם המועד של פורים. ואף שדברים אלו תמוהים מאוד [וכמו שדברנו בחנוכה], שהרי הגמרא מסתפקת אפילו על ימי ראש השנה ויום הכיפורים אם מברכים בהם שהחיינו, או שמברכים רק על שלושת הרגלים. על כל פנים הנפק"מ בזה לדידן, שבברכת שהחיינו שאנו מברכים בקריאת המגילה בלילה, יש לכווין גם על עצם יום הפורים, שהוא יום של אורה ושמחה וששון יקר.

וכן היה אאמו"ר מרן רה"י רבינו האור אליהו זללה"ה מזכיר תמיד קודם קריאת המגילה לכוין בברכת שהחיינו אף על כל שאר מצוות היום וכמובא לקמן דברי האחרונים, וגם על עצם קדושת היום, וכמו שכתב רבינו האריז"ל שחנוכה ופורים הם רגלים גמורים כשאר הרגלים, אלא שהם מועדים מדרבנן, והיינו שאין ההגדרה רק שיש בהם מצוות שצריכים לעשות, אלא הם זמנים טובים ומיוחדים משאר ימי השנה בעצמותם.

לכוין בשהחיינו על שאר מצוות היום

כתב המגן אברהם בשם השל"ה שיש לכווין בברכת שהחיינו של קריאת המגילה, אף על כל שאר מצוות היום [- משלוח מנות, משתה ושמחה, ומתנות לאביונים]. הפוסקים דנים, האם לדעת השו"ע שמברך שהחיינו רק בלילה, גם כן יש לומר שיוכוין בשהחיינו בקריאת המגילה של הלילה גם על המצוות שלמחרת, ובפרי מגדים כתב שאף לדעת השו"ע יכווין כן בשהחיינו שמברך בלילה. אך בביאור הלכה (שם) כתב ד"לא נהירא" דברי הפרי מגדים, ונראה טעמו שסבר שאין שייך לכווין בלילה על מצוות שחייב בהם רק למחרת. ויסוד זה מצינו ג"כ בחג הסוכות, שכשמברך שהחיינו בקידוש של ליל החג על מצוות הסוכה ומכווין גם על עצם היום, אינו מועיל שיוכוין אף על מצוות נטילת לולב, וכן בראש השנה אם יכווין בשהחיינו של קידוש הלילה על מצוות השופר אינו מועיל, והטעם, כיון שאין שייך לכווין בלילה על המצוות שחייב בהם רק למחרת.

מכל מקום ראוי לכוין גם כדעת הפרי מגדים, ולכלול את כל מצוות היום בברכת השהחיינו שאנו הספרדיים מברכים בלילה, ואולי יש לחלק בין ברכת שהחיינו שעל מצות סוכה וחג הסוכות, שאינה פוסלת את מצות הלולב שעדיין לא הגיע זמנו, לבין שהחיינו שעל המגילה על מצות קריאת המגילה, שכיון שהגיע זמן של אחד ממצוות היום, שפיר יכול לכלול בשהחיינו שלו את כל מצוות היום, שכולם חטיבה אחת של מצוות מדברי קבלה, ויש לפלפל.

לשמוע כל תיבה ותיבה בקריאת המגילה

צריך לשמוע את כל תיבה ותיבה שבקריאת המגילה, כיון שנפסק להלכה כדעת הר"ן (ה. מדפי הרי"ף, ד"ה והלועז) שאם החסיר ולא שמע אפילו תיבה אחת לא יצא ידי חובה, והוכיח כן ממה שאמרו בגמ' דגם מי שאינו מבין המגילה יוצא ידי חובתו, דאנן נמי לא ידעינן פירוש מה שכתוב "האחשתרנים בני הרמכים", ויוצאים ידי חובה דעכ"פ איכא בזה מצות קריאה ופרסומי ניסא ומבואר שאם חסר לגמרי תיבות אלו לא יצא ידי חובתו, והביא הפרי חדש (סי' תר"צ סעיף יד), שכן כתב הרשב"א בתשובה (ח"א סימן תסז) דאפילו תיבה אחת מעכבת והוכיח כן מהירושלמי גבי יהודים ויהודים, מאידך דעת הרי"א ז' בשלטי הגיבורים

וא"כ יש לתמוה, שהרי כאן קורא את המגילה שהיא מן הכתובים, לאחר שקורא בספר תורה, ומעודנו לא שמענו שיצטרך הקורא את המגילה לעלות את העלייה האחרונה שבקריאה התורה של פורים. אלא התשובה כמו שהתבאר לעיל, שמכוין שקורא את המגילה כדי להודות ולהלל ולפרסם את הנס, ולא כדי לקרוא את דברי הנביא, א"כ אינו שייך לקריאה של הספר תורה ואין מקום לחבר את ב' הקריאות האלו כלל.

עד כדי כך מגיעים הדברים, שיש פוסקים שהורו למי שאין לו מגילה, שיאמר הלל שלם ביום פורים, להודות להקב"ה על הנס שעשה לנו, כי אמרו בגמ' טעם שאין אומרים הלל לפי שקריאת המגילה היא ההלל המיוחד של היום, ונמצא שכשאין לו מגילה צריך לומר הלל. והוא חידוש גדול דסוף סוף אין תקנת חכמים לומר הלל ביום זה, וגם הציבור אינו אומר הלל ולכא' אין טעם שיחיד יאמרנו לבדו, ואעפ"כ חשש מרן אאמו"ר עט"ר זללה"ה לשיטה זו (פרק נו תשובה א), והורה כי טוב שיאמר הלל בלא ברכה.

ברכות המגילה

קודם קריאת המגילה מברכים ג' ברכות: א. "על מקרא מגילה", ב. "שעשה ניסים", ג. "שהחיינו". בברכה הראשונה מברכים בלשון "אשר קידשנו במצוותיו וציוונו על מקרא מגילה", וכמו במצוות דרבנן. מצוה זו היא 'מצווה מדברי קבלה', והכוונה, שאחר שתיקנו חכמים וקבלו ישראל על עצמם להודות ולשבח להקב"ה ע"י קריאת המגילה, קבלו הסכמה מן השמיים לקבלה זו, ונכתבה מגילת אסתר ברוח הקודש, ושם נכתב האיך תיקן מרדכי תקנה זו, ואיך הנהיגו ישראל לעשותה, אך אין הכוונה שהקב"ה ציווה אותנו ע"י הנביא לעשות כן, שהרי הקב"ה אינו מוסיף עוד מצוות על הנאמר בתורה, ולכן גדריה כגדרי תקנות דרבנן.

בברכה השניה אנו מברכים "שעשה ניסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה", ואף שביום י"ד עצמו לא היה הנס אלא קודם לכן, אך עכ"פ ביום הזה נהנו מתוצאות הנסים שהיו מתחילת מאורע המגילה [מיום י"ג בניסן ואח"כ ביום ט"ז תלו את המן] ועד הסוף [הנצחון במלחמה ושלא נהרג מיישראל שום אחד], לכן שייך לברך בלשון זו.

הברכה האחרונה היא ברכת "שהחיינו", מנהגינו לברך ברכה זו רק בלילה, וכדעת הרמב"ם וכמו שפסק השו"ע (סימן תרצב סעיף א), אך התוספות כתבו שכיון שעיקר מצוות מקרא מגילה הוא ביום [וכמו שאר מצוות היום], יש לברך שהחיינו אף בקריאת המגילה שביום, וכן פסק הרמ"א וכן מנהג בני אשכנז. וכתב מרן רבנו האור לציון זללה"ה, שאף למנהגינו, אם לא בדרך בלילה מברך ביום, ולא אמרינן שכבר הפסיד את הברכה, [ואף בלי לצרף את דעת המאירי המובא לעיל שמברכים שהחיינו על עצם יום הפורים, וכמו שמצינו בחנוכה שאם לא ברך שהחיינו על ההדלקה של היום הראשון מברך ביום השני, ואמנם יש לחלק שבחנוכה כל יום הוא מצוה בפנ"ע, אך עכ"פ לדינא לא שנא].

קריאת מגילה של הלילה וקריאתה של יום מה עדיף

עוד כתב מרן רבנו האור לציון זללה"ה, שהרמב"ם חולק על שיטת התוס' שעיקר מצוות קריאת המגילה ביום, וכדמוכח מדברי הגמ' (שם ד:): "חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום" ואומרת הגמ' "סבור מינה למקרייה בליליא ולמיתנא מתניתין דידה ביממא", והיינו שהיה הו"א שבוים יקרא את המגילה וביום רק ישנה את המשניות וההלכות של המגילה, דוחה הגמ' "אמר להו רבי ירמיה לדידי מיפרשא לי מינה דרבי חייא בר אבא כגון דאמרי אינשי אעבור פרשתא דא ואתנייה, איתמר נמי אמר רבי חלבו אמר עולא ביראה חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום, שנאמר (תהילים ל יג) למען יזמיר כבוד ולא ידום ה' אלקי לעולם אודך", א"כ מכך שהיה הו"א שרק בלילה יקרא את המגילה משמע שעיקר קריאת המגילה היא בלילה ולא ביום.

המגילה בפסוק (אסתר א ו) "על רצפת בהט ושש ודר וסחרת", שאת המילה "רצפת" צריך לקרוא בלי דגש באות פ' ושווא נח בצ', ואם לא קורא כך המשמעות היא גחלת (כישעיה ו ז, והביא רש"י שם שכן הוא לשון עוגת רצפים דמלכים א יט, ו', ושם פירש רש"י רצפים פחמים, והיינו היינו עוגה האפוייה על גבי גחלים), וכן (שם ג ד) "ויהי כאמרם אליו יום ויום ולא שמע אליהם", שכאמרם בלי שווא נע, המשמעות היא בשעה שאמרו, כלומר שבשעה שאמרו עבדי המלך למרדכי יום יום להשתחוות להמן לא שמע אליהם, אבל בלי שווא נע המשמעות "כאמרם" כמו שהם אמרו, וכך אומר האומר כשאומר על פלוני שעשה כמו שאמרו לו, וכן בפסוק (שם ד יא) "לבד מאשר יושיט לו המלך את שרביט הזהב וחיה", שהמילה חיה עם דגש משמעותה חיית השדה, ובלי דגש זה חי, [לכן צריך לשים לב שכשרוצים לדקדק, לא לקרוא עם הדגשים בכל מיני מקומות שיכולים לגרוע].

ויש לדון מה הדין בשינויים אלו בניקוד, שמשנים את המשמעות לפי כללי הדקדוק והניקוד, אך לא לפי שפת הדיבור, והיינו שהשומע מבין את הכוונה אך לפי האמת המשמעות שונה, וכתב מרן רבנו האור לציון זללה"ה שכל שדרך בני אדם לדבר כך, בדיעבד יצא ידי חובה. ונראה שלמד כן, מדברי הגמ' (מגילה כד:): "אין מורידין לפני התיבה לא אנשי בית שאן ולא אנשי בית חיפה ולא אנשי טבעונין מפני שקורין לאלפין עיינין ולעיינין אלפין", והנה אנשים אלו עצמם איך יוצאין ידי חובה, אלא משמע דכיון שעכ"פ כך הוגים במקומותיהם את אותיות אלו וא"כ הם מבינים באופן זה את המשמעות הנכונה, לכן בדיעבד יוצאים ידי חובה.

עוד היקל מרן האור לציון זללה"ה, שהנה אדם השומע את המגילה מפי הבעל קורא, ויש לו עצמו ג"כ מגילה כשרה, יש לדון האם יכול לקרוא בעצמו מהמגילה או שאם עושה כך יחסר מהברוב עם הדרת מלך, וכן יש לדון לענין הברכות. וכתב, שיכול לקרוא בעצמו, שכיון שנמצא בציבור שכולם קוראים את המגילה א"כ נחשב שקורא ברוב עם, אך את הברכות ישמע מהש"ץ כמו שמבואר בגמ' שאחד מבכר ומוציא את כולם י"ח.

דמילים שאינו מעכבות המשמעות אינן מעכבות לצאת ידי חובה, וכתב הפרי חדש שהוא לא מחזור. וכן דעת המג"א לפסוק כהר"ן והרשב"א, והביא המשנ"ב (שם ס"ק יט) שכן הוא דעת כמה פוסקים, וכן נקט בביאור הלכה שם סעיף יד).

וכתב מרן רבנו האור לציון זללה"ה קולא גדולה בדבר המצוי מאוד, שאם שמע את כל המגילה גם אם יודע שתוך כדי השמיעה חשב על דברים אחרים, יצא ידי חובה. ומביא ראיה לכך מדברי המשנה (מגילה פ"ב מ"א) [וכן נפסק להלכה], "הלועז ששמע אשורית יצא", כלומר שאף אדם שאינו מבין לשון הקודש אם שמע קריאת המגילה בלשון הקודש יצא יד"ח, והרי לא יתכן במציאות שכשאינו מבין מה ששומע ובכל זאת יהיה מרוכז לשמוע את כל ההברות שיוצאות מפי הבעל קורא, אלא בוודאי חושב לפעמים על דברים אחרים, ואפ"ה מבואר שיוצא ידי חובה, כיון שהעיקר שבאזנו הוא שומע את הקריאה. ואם כן אף כל אדם שמבין לשון הקודש, אם במקרה שהשליח ציבור יעצור הוא יבחין בכך מיד, [וא"כ מוכח שעכ"פ שמע ברמה מסוימת] יצא ידי חובה אף בשמיעה באופן זה.

עוד כמה דינים שהיקל רבנו האור לציון בדקדוק הקריאה

עוד היקל מרן רבנו האור לציון זללה"ה שאף אם לא שמע את כל הנו"נים והמ"מים שבסוף התיבות, יצא ידי חובה כיון שעכ"פ הבין את כל המשמעות של המילה. למרות שכתב החיי אדם שצריך לשמוע כל אות ואות (הביאו הביאור הלכה בסימן תרצ סעיף יד בסוף דבריו). וכן התפרסם בספרים הוראה ממרן החזו"א למי שלא שמע את הנו"ן בברכת "הגפן", שיצא ידי חובתו.

עוד היקל מרן רבינו האור לציון זללה"ה קולא גדולה, שהנה כתב השו"ע שאף שאומרת הגמרא שאין מדקדקין באותיותיה אך בשינוי משמעות אינו יוצא ידי חובה, והנה יש כמה מילים שיש בהטייתן שינוי משמעות, אך לפי צורת דיבור של בני אדם אינו שינוי משמעות, וכגון בתחילת

מזרינו ורבינו מרן ראש הישיבה ומיסדה
הגאון רבי אליהו אבא שאול זצוק"ל
בעל האור אליהו

ברית מילה ומקרא מגילה

המגילה, אי איכא שהות לשתייה - מקרא מגילה קודם משום פרסומי ניסא, ואי ליכא שהות לשתייה - מילה בזמנה דהויא דאורייתא, קודמת למקרא מגילה דהויא מדרבנן. וכן תמה הגר"א על פסק הרמ"א וכתב בזה"ל: וצריך עיון, דאף עבודה דרבים מאחרין, וזמנה בבקר, כל שכן מילה דאינה אלא משום זריזון כו', וכן כתב פרי חדש, עכ"ל.

ב. והאמת דמסוגיא זו שהביאו הפרי חדש והגר"א להוכיח להקדים מקרא מגילה לברית מילה, הוכיח גם התרומת הדשן את שיטתו - דמקדימין מקרא מגילה לברית מילה, וכמו שציין הרמ"א בדרכי משה, אך הפרי חדש והגר"א הוכיחו מהקדמת המקרא מגילה לעבודה, והתרומת הדשן הוכיח מהקדמת מת מצוה לברית מילה.

וכתב התרומת הדשן ז"ל: יראה דמלין אותו לאחר קריאת המגילה וסיום התפילה כבשאר ימים וכו', דפ"ק דמגילה (ג' ע"ב) מוכח דמצות מילה

א. כתב הרמ"א ז"ל בדרכי משה (סי' תרצ"ג אות ד'): כתבו מהרי"ל (הלכות פורים סימן י"א) ומנהגים (ר"א טירנא פורים עמוד קס"א ובהגהות אות י'), אם חל מילה בפורים מלין התינוק ואחר כך קורין המגילה, כדי שיהיה גם כן בכלל יהודי ולומר ליהודים היתה אורה וגו' (אסתר ח ט), ועוד דאורה זו תורה ושמחה זו מילה שנאמר (תהלים קי"ט קס"ב) שש אנכי על אמרתך וגו' (מגילה ט"ז ע"ב) והיינו שיסמכו זו לזו, ודלא כתשובת מהרא"י (תרומת הדשן ח"א סימן רס"ו) בכתביו, דכתב דימול אותו לאחר גמר התפלה כמו בשאר ימים.

ובהגהת השו"ע פסק הרמ"א (סימן תרצ"ג סעיף ד') כדעת המהרי"ל והמנהגים, שכשיש מילה בפורים מלין התינוק קודם קריאת המגילה.

והפרי חדש (סימן תרפ"ז סעיף ב', ורמז לזה בסימן תרצ"ג סעיף ד'), כתב על פי הסוגיא במגילה דף ג' ע"ב, דמי שיש לפניו מצות מילה וקריאת

דווקא רבים כלל ישראל, כההיא דיהושע. [ולאו דווקא כלל ישראל, דהתוס' לעיל כתבו שהכהנים נשארו במחנה, ובודאי עסקו בתורה, תוד"ה אמש. אלא הביאור רוב ישראל]. אבל אכתי קשה דמהתוס' משמע כהנ"ל דאף ת"ת שעדיף מעבודה, ולפירוש המ"ב ת"ת דרוב כלל ישראל מבטלין, דהקשו ניליף ק"ו מתורה, וא"כ הדרא קושיא, וצע"ג.

ונראה דאדרבא משום הכי הוצרכו המהרי"ל והרמ"א בדרכי משה לטעמים שכתבו להקדים את הברית מילה, וגם המגן אברהם כתב בקצרה את הטעם של ששון זה מילה. דאם מצד עצמיות המצוות, היה ראוי להקדים מקרא מגילה כמו שהוכיח התרומת הדשן מסוגיית הגמ', אך מחמת הטעמים הללו נכון יותר להקדים ברית מילה, כדי לקיים במקרא מגילה את המשמעות של "ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר".

ד. ומרן אאמו"ר עט"ר זללה"ה בספרו הגדול אור לציון (ח"ד פרק נ"ד תשובה א') הביא את דברי מרן ז"ל בשו"ע (סי' תרפ"ז סעיף ב'): מבטלים תלמוד תורה לשמוע מקרא מגילה, קל וחומר לשאר מצות של תורה שכולם נדחים מפני מקרא מגילה, שאין לך דבר שנדחה מקרא מגילה מפניו חוץ ממת מצוה שאין לו קוברים שהפוגע בו קוברו תחלה ואח"כ קורא. ואת דברי הרמ"א בהגהת השו"ע (שם): וכל זה לא מיירי אלא בדאיכא שהות לעשות שתיהן, אבל אם אי אפשר לעשות שתיהן אין שום מצוה דאורייתא נדחית מפני מקרא מגילה.

וביאר מרן אאמו"ר עט"ר, דכל הנידון של דחיית המצוות כלפי מקרא מגילה, נאמר במקום שגם אם ידחה את קריאת המגילה אין בה ביטול גמור, אך מאידך יש בה חסרון של ברוב עם הדרת מלך, דהקריאה המאוחרת תהא בציבור קטן. דבמקום שיש ביטול גמור פשוט שמבטלים תלמוד תורה כדי לקיים את החיוב שמוטל על האדם לשמוע מגילה וכדרך שמפסיק מלימוד התורה לקיום שאר כל המצוות, ולאידך אם אין מפסיד כלום במקרא מגילה שגם מאוחר יותר יש לו ציבור גדול לשמוע המגילה, אין חיוב להקדים המגילה לשאר מצוות, ואינו מבטל תורה לצורך כך. והוכיח כן מרן אאמו"ר עט"ר זללה"ה, מפסק הרמ"א הנידון לעיל, שכתב למול את התינוק קודם מקרא מגילה, והרי טובא יש לתמוה הא כשאפשר לקיים שניהם מקרא מגילה קודם לכל המצוות חוץ ממת מצוה, ומדוע פסק הרמ"א להקדים ברית המילה, על כרחך דכיון שלא נחסר הפירסומי ניסא על ידי הקדמת המילה, רשאים להקדים, וכיון שמצאו טעם להקדים משום שנאמר ששון זה מילה, הקדימו, עכ"ד. ועפ"י דמיושב בפשטות קושיית התרומת הדשן, דדברי הגמ' באופן שמפסיד קריאה ברוב עם, ואילו הוראת המהרי"ל להקדים ברית מילה הוא משום שהציבור כולו ישאר אחר המילה לקריאת המגילה, ותהא נקראת ברוב עם.

נדחית מפני קריאת מגילה, דדריש התם מולאחותו הרי שהלך לשחוט את פסחו ולמול את בנו כו' עד אבל מטמא הוא למת מצוה, אלמא מת מצוה עדיפא טפי ממילה, ואפ"ה בעי בתר הכי אי קריאת מגילה עדיפא ממת מצוה או לאו. עוד הוסיף התרומת הדשן להוכיח כשיטתו מדברי הרמב"ם (הל' מגילה פ"א ה"א) וסמ"ג, שכתבו שאין לך דבר שמקרא מגילה נדחה מפניו אלא מת מצוה בלבד שהפוגע בו קוברו תחילה ואח"כ קורא, ע"כ. מלשון זה משמע בהדיא דבשאר כל המצוות קורא תחילה ואח"כ עושה אותו.

וכן דעת הרדב"ז (שו"ת ח"א סי' קנ"א), להקדים מקרא מגילה לברית מילה, וכתב חמשה טעמים, ואחד מהם שמא יצאו חלקו מהציבור מהבית הכנסת ולא יחזרו, וליכא פירסומי ניסא כולי האי. וע"ש עוד טעמים, וציין לדבריו רבינו החיד"א בברכי יוסף (או"ח שם), אם כי ביו"ד (סי' רס"ב אות ג') צידד הברכי יוסף לכאן ולכאן.

ג. וליישוב את דברי המהרי"ל ומנהגים ופסק הרמ"א, מקושיית התרומת הדשן, לכאן' היה מקום לומר, שגם זה כלול בספק הגמ' מה עדיף מקרא מגילה או מת מצוה, דאם מקרא מגילה קודם למת מצוה פשיטא שמקרא מגילה קודם לברית מילה (שהרי מת מצוה קודם לברית מילה וכמפורש בגמ' וכמו שהביא התרומת הדשן) ומה שנפסק להלכה שמלין קודם מגילה, זהו לפי המסקנא של הגמ' שמת מצוה קודם למקרא מגילה. אך נראה דדוחק גדול לומר כן, שאם כי הוכיח הגמ' למסקנא שמת מצוה קודם למקרא מגילה, אכתי מנלן לחזור בנו ולומר דאפילו ברית מילה קודמת למקרא מגילה.

מה גם, שיש להוסיף ולהקשות, לפי דברי התוס' (ד"ה מבטלין) וכן הביא מרן ז"ל בבית יוסף (סימן תרפ"ז ס' ד') בשם הר"ן וכן פסק הרמ"א בהגהת השו"ע (שם), שכל הנידונים בגמ' אם להקדים מקרא מגילה למצוה דאורייתא, לא מיירי אלא בדאיכא שהות לעשות שתיהם, אבל אם א"א לעשות שתיהם, אין שום מצוה דאורייתא נדחית מפני מקרא מגילה. ואילו במת מצוה מבטלין עבודה לגמרי, דהא נטמא, ואינו יכול להקריב קרבן פסח, א"כ בודאי חזינן שמת מצוה עדיף.

ועוד יש להקשות, דמהגמרא משמע דאין מבטלין ת"ת דרבים לקריאת מגילה, הגמ' ג': ל"ק הא דרבים הא דיחיד. ואילו במת מצוה כתבו תוס' בד"ה מת מצוה עדיף, הקשו התוס' מדוע צריך פסוק דמבטלין עבודה למת מצוה נילף מק"ו מת"ת, והנה בהכרח דאיירי בת"ת דרבים, דת"ת דיחיד יותר קיל מעבודה, וליכא ק"ו כדמוכח בגמ' לעיל. וא"כ חזינן דלמת מצוה מבטלין אף ת"ת דרבים, ובודאי שעדיף ממקרא מגילה, ומה הסתפקה הגמרא.

והן אמת שבמשנה ברורה כתב, דגם ת"ת דרבים מבטלין למקרא מגילה יעויין בשער הציון, ובמה שאמרה הגמ' ל"ק הא דרבים הא דיחיד, היינו

התעוררות וחזיון

השגחת ה' עלינו בזמן הגלות

מתוך הספר אור אליהו על התורה והמועדים שעתיד לצאת לאור

וצריך להבין, דאחר שאין שינה ואין תנומה לפניו ב"ה, מהו שמסיים הקב"ה 'שמתוך שינה' הוא נפרע ממנו, ובשלמא בדברי המדרש רבה, עוד אפשר היה לפרש שהמובן הוא כלפי השינה של אחשוורוש, וכמו שמסיים במקרא דבלילה ההוא כו', וכפשוטו של מקרא דקאי על אחשוורוש, ולא כמדרשו (מגילה טו, ב) דקאי על מלכו של עולם. אבל בדברי הילקוט מפורש לכאורה דקאי כביכול על קב"ה ממש, דמסיים עלה המקרא ד'ויקץ כישן ה'', וצ"ב דהא אין שינה לפניו יתברך.

ב. והנה כתיב (אסתר ו, ה): 'ויאמרו נערי המלך אליו הנה המן עומד בחצר ויאמר המלך יבוא', ואיתא במדרש לקח טוב 'שבא קודם קריאת שמע לתלות את מרדכי'. וצ"ב מהו ההקדמה המיוחדת שבא המן להקדים

א. 'ויאמר המן למלך אחשוורוש ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים בכל מדינות מלכותך ודתייהם שנות מכל עם ואת דתי המלך אינם עושים ולמלך אין שווה להניחם: (אסתר ג, ח). רבותינו ז"ל במדרש רבה ביארו דבריו של המן, 'ישנו עם אחד - אמר ליה, אותו שנאמר בו (זכריה יד, ט) 'ה' אחד' - ישנו לו מעמו. אמר הקדוש ברוך הוא אני אין לפני שינה, שנאמר (תהלים קכא, ד) 'הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל', ואתה אמרת ישן אני, חייך שמתוך שינה אני מאבדך, דהא הוא דכתיב (אסתר ו, א) 'בלילה ההוא נדדה שנת המלך וגו'', ע"כ. ובילקוט שמעוני מסיים "חייך שמתוך שינה אני אעורר על אותו האיש ומפסגו מן העולם, שנאמר (תהלים עח, סה) 'ויקץ כישן ה'', ע"כ.

וזה נרמז גם בלשון הכתוב "ויאמר המן למלך אחשורוש ישנו עם אחד כו", דאפשר לומר שרבותינו התקשו בשתי קושיות, האחת מהו לשון 'ישנו', ומה היה חסר אם היה אומר יש עם אחד מפורז ומפורד כו', ועוד מהו 'אחד', הלא עם הוא ודאי אחד. ולזה השיבו רבותינו במדרש רבה וילקוט שמעוני הנזכרים, ד'ישנו' הוא מלשון שינה, ומיהו הישן זהו שנאמר בו 'אחד' ה' יתברך, דהמן הרשע טען כנגד ה'אחד' שהוא אחד יחיד ומיוחד בכל הדורות ובכל התקופות, בהסתר פנים ובגילוי השכינה. ד. וכנגד טענת הרשע הזה, השיב הקב"ה, עוד תראה איך מתוך החושך וההסתר פנים, כביכול בזמן השינה שלי, אני משגיח על כל פרט ופרט, ואיך אני עושה להם נס ופלא בדרך הטבע, דווקא בזמן של ההסתר פנים, דווקא 'בלילה' - בזמן ההסתר והחושך, 'נרדה שנת המלך' - שאין שינה לפניו, ואין תנומה לפניו, כי הוא משגיח על כל פרט ופרט.

על כן קרא מרדכי הצדיק בקול גדול קריאת שמע, דווקא בזמן שהמן הרשע העלה אותו והרכיבו על הסוס, ללמדך שח"ו אין שינה ואין תנומה לפני ה', אלא ה' אחד ושמו אחד, בכל הדורות ובכל הגלויות.

ה. ובזה יש לתת טעם ותבלין, למה שיעקב אבינו קרא קריאת שמע דווקא בהגעתו למצרים, וכמו שכתב רש"י עה"ת (בראשית מז, כט) "אבל יעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא נשקו, ואמר רבותינו שהיה קורא את שמע", וראה בט"ז (או"ח סימן ס"ו סוסק"א) שהתקשה הלא יוסף היה מלך, והיה לו ליעקב להפסיק מפני מוראה של מלכות כמ"ש הרא"ש דמפני מלך יפסיק גם בק"ש. ותירץ הט"ז: "וי"ל דבפסוק הראשון היה עוסק, ובו אין מפסיקין כמ"ש השו"ע כאן", ע"כ.

ולפי דברינו מובן היטב מדוע יעקב ראה לנכון דווקא בשעה זו לקרוא פסוק ראשון של ק"ש, כי דווקא ברגע שירד למצרים, והחלה גלות ישראל מארצו לבין הגויים, או אז הזמן המתאים להכריז בקול ברור וחזק ה' אלוקינו ה' אחד, ה' המלך שלנו והוא משגיח על עבדיו, בכל זמן ובכל שלב, בגאולה ובגלות כאחד.

קריאת שמע של מרדכי. וכן איתא בילקוט שמעוני (אסתר רמז תתקנז) "וחשב בדעתו שבזמן קריאת שמע יתלה את מרדכי", וצ"ב מה ענין קריאת שמע לתליית מרדכי.

ובאמת איתא עוד בילקוט שמעוני (רמז תתרנח), "כיון שרכב על הסוס התחיל מרדכי לקלס להקב"ה - 'ארוממך ה' כי דליתי וגו', ה' אלהי שועתי אליך ותרפאני וגו'". תלמידיו מה היו אומרים - 'זמרו לה' חסידיו והודו לזכר קדשו כי רגע באפו חיים ברצונו בערב ילין בכי ולבקר רנה'. אותו רשע מה היה אומר ואני אמרתי בשלוי כל אמוט לעולם וגו'. אמר רב פנחס בקריאת שמע היה עסוק, ורוח הקודש אומרת למען יומרך כבוד ולא ידום וגו', ע"כ. וצ"ב מה ענין אמירת ק"ש בזמן זה שהרכיבו על הסוס.

ג. יסוד הדברים מבואר בדברי רבינו הרמח"ל במאמר הגאולה, וז"ל: "ועתה אודיעך סוד אחר, כי הנה כתוב (שמות ב, כה): 'וירא אלהים את בני ישראל וידע אלוקים'. והענין, כי הקב"ה כל זמן הגלות נאמר בו 'ישן' הוא אלהיהם של אלו, וגם כן כתוב (תהלים י, א) 'למה ה' תעמוד ברחוק תעלים לעתות בצרה', כי איננו מתגלה, ועל כן נראה כאילו איננו רואה ומביט, ומפני העלם ההבטה נתחזקו הקליפות. אך כשיתעורר לראות משם והלאה תתחיל הגאולה, ולכן מיד אחר 'וירא' כתיב 'וידע', ע"כ.

ומפורש בדבריו דמה שאמר המן - אלוהיהם של אלו ישן, היינו שבזמן הגלות חלילה הקב"ה לא משגיח ולא מתעניין בעמו. ובזה יש לפרש גם מה שחפץ המן לתלות את מרדכי דווקא בשעת קריאת שמע, ובא לאחשורוש קודם לזמן קריאת שמע, לפי שעם ישראל בהיותו בגלות מכריז ואמר ה' אלוקינו ה' אחד, שה' יתברך ויתעלה הוא אותו ה' שמלך עלינו ביציאתנו ממצרים, הוא אחד ושמו אחד, בכל הדורות כולם, בזמן שהתגלה לנו באותות ובמופתים, בהשראת השכינה במשכן ובבית ראשון ובבית שני, הוא הוא שעומד לנו בהשגחתו ובפיקוחו גם בזמן הגלות וההסתר פנים, את זה רצה המן הרשע לעקור ולהקדים.

הנהגות והליכות רבנו הגדול מרן ה"אור לציון" זצ"ל בענייני חג הפורים

פסוק ב' "ואיש לא עמד לפניהם", שהיה חוזר שוב "ואיש לא עמד בפניהם". יש שנוהגים לחזור על המילה 'לפניהם' בלבד, או על המילה 'להרוג' בלבד, אבל רבנו היה דרכו לחזור על כמה מילים קודם, [אולי בשביל שיובן משמעות הענין].²

ד. בענין ההפרעות בבית הכנסת בעת הזכרת המן בקריאת המגילה. בבית הכנסת "אהל רחל" היו מרעישים כמנהג הקדום, ורבנו לא היה מוחה בהם. שנה אחת הוכיח בחכמה ואמר: "זקני תורה - כל זמן שמזקינים, דעתן מתיישבת עליהן" (קנים פ"ג מ"ו), ואם כן השנה נתווסף אצל כולכם שכל משנה שעברה, ומסתמא השנה יהיו פחות הפרעות". שנה אחת הפליג אחד המתפללים והרעיש ברעשנו גם אחר שכולם שתקו. משראה רבנו שהדבר חזר על עצמו כמה פעמים, הפסיק באמצע הקריאה, ניגש אליו באין אומר ודברים, נטל מידיו את הרעשן והצניעו בתיבה, והשיבו לו אחר הקריאה.

קריאת המגילה

א. רבנו נהג לקרוא את המגילה בעצמו בבית הכנסת "אהל רחל", והתמסר לכך גם בתקופת חוליו שהיתה הקריאה קשה לו.¹

ב. לא היה מאריך בעצם הקריאה, וכדרכו בקריאת התורה מדי שבת בשבתו, היה נותן דעתו על קריאה רהוטה, בחיתוך תיבות ואותיות. ובהטעמה עם רגש עצום, ומתנועת קולו היה מורגש בחלל בית הכנסת כיצד קורות המגילה מתרחשים בזמן הזה ממש. והיו שהגיעו ממרחקים בכדי לשמוע את קריאתו.

ג. בקריאת המגילה, מנהגו של רבנו לחזור על תיבות שיש בהם ספיקות רק בשני מקומות, הראשון - בפרק ח' פסוק י"א "להשמיד להרוג ולאבד", שהיה חוזר שוב "להשמיד ולהרוג ולאבד". השני - בפרק ט'

1. שנה אחת, כשהגיע לעשרת בני המן קרא ולא הצליח לקרוא בנשימה אחת, חזר חמש ושש פעמים עד שעלה בידו.

2. וכן פסק רבנו בספר אור לציון תשובות ח"ד פרק נ"ד תשובה ז'.

הולך בעצמי לבדוק בכל המקומות האפשריים האם הם מיושבים. כיום אין לי כוחות לזה".⁷

י. רבנו לחש לאחד ממקורביו, שכשלעצמו חושש לדעת הסוברים שגדר 'סמוך לדרך' הוא רק עד אלפיים אמה מהחומה, ואפילו אם יהיה רצף של בתים, וכפי שנהגו לחוש לדעה זו ביישיבת "עץ חיים" (שכונת "מחנה יהודה") בירושלים. ולכן נוהג לקרוא את המגילה לעצמו ביום י"ד בלי ברכה, לילה ויום. ומכיון שרגיל להיות בעל קורא בט"ו, עשה זאת באופן שאינו ניכר, שכן סברו שמכין הקריאה. וכן נתן צדקה כדרכו וכיון ל"מתנות לאביונים", ולמשלוח מנות העמיד אדם שהיה מוסר בידו מידי שנה.⁸

יא. בשנה שחל יום ט"ו בשבת, הנקרא "פורים המשולש", נהג רבנו בצנעא את כל המצוות ביום שישי. העיד אחיו רבי אברהם אבא שאול, ששנה אחת נתלוה אליו, ובאמצע הדרך נכנס רבנו לחנות מכולת וקנה חבילת וופלים וכמה סוכריות, נתן בידו ואמר: "יש אומרים שכל המצוות נוהגות היום, והנה לך משלוח מנות".⁹

מתנות לאביונים

א. בביראותו, היה נוהג רבנו ללכת מיד אחר התפילה בפורים למוסד בית הילדים "בלומנטל" (רחוב הושע פינת יחזקאל), ושם היה מחלק לילדים היתומים מתנות לאביונים.¹⁰

ב. בפורים המשולש הנהיג רבנו שיבואו אברכים למסגרת הכולל יום שישי שיסד ביישיבת "פורת יוסף", ונתן להם בו ביום מלגה בעין יפה.¹¹

משלוח מנות

א. נהג להשיב משלוח מנות אפילו לתלמידיו, והיה דרכו להוציא כמה פריטים ומניח במקומם אחרים ונותנו בחזרה. ופעם אמר: "אצלנו כך המנהג".¹²

7. ראה בספר אור לציון תשובות ח"ד פרק נ"ה בבאורים לתשובה ז'.
8. רבנו הזכיר בשיעורו דעה זו, וכמובא בספר אור לציון תשובות ח"ד פרק נ"ה בבאורים לתשובה א', אך להלכה נקט כפי שפשט המנהג לקרא בירושלים החדשה ביום ט"ו בלבד, ע"ש.
9. וראה בספר אור לציון תשובות ח"ד פרק נ"ה בבאורים לתשובה י"ב, שהביא רבנו דעה זו והיא שיטת המהרלב"ה, שיש לקיים סעודת פורים בשבת, כיון שיום שבת הוא היום העיקרי, ואפשר לשלוח מנות במקום שאין חשש איסור הוצאה. וגם יכול להזמין חבירו לביתו ואין צריך דוקא לשלוח לו, ע"ש. ועוד נתבאר שם, שמכל מקום טוב להחמיר לקיים משלוח מנות ביום ו', לצאת יד"ח הדעות שמשלוח מנות תלוי במתנות לאביונים, ע"ש.
10. וראה בספר אור לציון תשובות ח"ד פרק נ"ח תשובה ב', שאף שאין לקיים מצות מתנות לאביונים ע"י נתניה לילד או בחור הסמוך על שלחן אביו המספק לו כל צרכיו. אך אם הילד הוא יתום התאב למתת יד, אפשר לתת לו מתנות לאביונים.
11. וכמו שנתבאר בספר אור לציון תשובות ח"ד פרק נ"ח בבאורים לתשובה ב', שהנותן מתנות לאביונים לתלמיד חכם או בן תורה אביו, יזהר שלא יתן לו סכום קטן שאינו לפי כבודו ויבוא לידי בושה, אף אם רוצה לקבל סכום זה, אלא יתן סכום חשוב ובאופן מכובד. ועוד יש לדעת, שכשנותן מתנות לאביונים לת"ח מרויח דבר נוסף, שיש בנתניה זו ענין "גדלהו משל אחיו", שצריכים כל ישראל לגדל תלמידי חכמים שבהם בעושר, ע"ש.
12. ראה בספר אור לציון תשובות ח"ד פרק נ"ט בבאורים לתשובה ב', שנהגו רבים מבני ספרד, שכאשר מקבלים משלוח מנות ממכריהם, אינם מחליפים מתוך מה שקיבלו אלא כשנים או שלשה דברים ואת השאר משאירים ומחזירים, והוא מנהג טוב, כדי שלא לבייש את מי שאין לו.

ה. העיד גיס רבנו, הגאון רבי משה שרביאני זצ"ל, שרבנו לא היה מברך על קריאת המגילה כשהיה קורא לאשתו הרבנית בבית, וכדעת ה'בן איש חי' (תצוה אות א)³. ובנוסף לקריאה, היה נוהג להסביר את סיפור המגילה לבנות המשפחה.

ו. בדבר זמן קריאת המגילה בשכונות החדשות בירושלים. בנוגע לשכונת רמות בירושלים, אמר: "אילו הייתי גר שם, הייתי בורח לירושלים". וכן בנוגע לשכונת הר נוף, בשנת תש"ן, אמר: "אם הייתי גר שם, הייתי בא לעיר. כדי שלא להיכנס לספיקות".⁴

ז. רבנו נשאל בשיעור על שכונה שדינה לענין קריאת המגילה שנוי במחלוקת בין פוסקי זמנינו, שיש נוהגים לקרא ב"ד ויש נוהגים לקרא בט"ו, מה דין הנוהגים לקרוא ב"ד ושמעו את ברכות המגילה בט"ו, האם יענו אמן. וענה: "אם אתה שואל אותי, אני מבין שזו ברכה לבטלה, וא"כ אסור לי לענות אמן. ואני לא אומר לאחרים לא לענות, אלא רק אומר מה אני הייתי עושה, כי לדעתי הוא טועה, וכמו שמבשר על מגילה בתשעה באב. אבל הוא עצמו, מה שירצה יעשה, וכיון שנוהג על פי רבו, אין זו ברכה לבטלה".⁵

ח. סיפר שבזמן שהותו באירן (שנת תשל"ז), חיפש את העיר שושן הבירה ולא מצא, והסתפק האם יש בה ישוב יהודי, כי עלה בדעתו לעשות מעשה ולקרוא שם ב"ד ובט"ו.⁶

ט. בשיעור ביום שישי כשעסק רבנו בהלכות פורים, ועלה בשיעור ענין המחמירים לקרוא מגילה בבני ברק גם בט"ו מספק, משום שהיא סמוכה ליפו, וכדין סמוך לספק (עי' חזו"א או"ח קמג, יד). ובין דבריו אמר: "בגמרא (מגילה ד ע"א) אמרו שלוד מוקפת חומה מימות יהושע בן נון. וכמה מעניין היכן היא לוד? הרי אינה רחוקה מאיזור לוד כיום. אם ימצאו שרידים במקום מיושב כיום, הרי שכל 'גוש דן' חייבים לקרוא בט"ו ובתורת ודאי". והפטיר: "אתם הרי צעירים, אני אילו הייתי בכוחותי, הייתי

3. וכן פסק רבנו בספר אור לציון תשובות ח"ד פרק נ"ד תשובה ג', ושם נתבאר שאשה שאומדת את עצמה שיכולה לשמוע את קריאת המגילה מתחילה ועד סוף וסומכת על עצמה בכך, רשאית לברך את הברכות.
4. ועל כל פנים, לדינא פסק רבנו בספר אור לציון תשובות ח"ד פרק נ"ה בבאורים לתשובה א', שיש לקרא את המגילה בשכונת רמות ב"ד, ולא מחמת הספק אלא בתורת ודאי. ופעם התארח רבנו בשכונת רמות א', ובלכתו ברחובות סח למלווהו, שכפי הנראה שכונה זו לעולם לא תקרא מגילה ביום ט"ו.
5. בספר אור לציון תשובות ח"ד פרק נ"ד תשובה י"ג פסק רבנו שמנהג בני ספרד לא לברך ברכת שהחיינו בקריאת המגילה ביום פורים, ומנהג בני אשכנז לברך אף ביום. ובן ספרד שומע מגילה בבוקר אצל בני אשכנז, אפשר לו לענות אמן על ברכת שהחיינו, שכן אף לבני ספרד אין זה בתורת ודאי שאין מברכים ברכת שהחיינו ביום, שהדבר שנוי במחלוקת הפוסקים, ורק נהגו כדעת הרמב"ם שלא לברך משום ספק ברכות, לכן יש להתיר לענות אמן על ברכת שהחיינו. וראה עוד שם בח"ג פרק ג' בבאורים לתשובה ב', שאף שבני ספרד אין להם לברך על ההלל בראש חודש, מכל מקום רשאים לענות אמן על ברכת ההלל של בני אשכנז, שכיון שרשאים הם לברך כמנהגם וכמ"ש הרמ"א, לא חשיב ברכה לבטלה, שהרי אף אם ישאלו בני אשכנז לבני ספרד אם רשאים לברך, יאמרו להם שרשאים כיון שיש להם לילך אחר רבותיהם, כל שכן שבני ספרד רשאים לענות אחריהם אמן. ועל כל פנים, הרוצה שלא לענות, רשאי, שכיון שספק הוא אם מברכים על ההלל, ספק אמן לקולא, ואינו חייב לענות.
6. וראה בספר אור לציון תשובות ח"ד פרק נ"ה תשובה ה', שכן פסק רבנו לדינא, שבעיר המאדאן קורין ב"ד בברכה ובט"ו בלא ברכה. ובבאורים שם נתבאר שאף שיש מסורת ליהודי העיר המאדאן האומרת שעיר זו היא שושן, ושקבורים שם מרדכי ואסתר, ויש שם גם כיום קברים שמצוין שם כן, אין זה בירור ודאי שזו העיר שושן, וגם אפשר שלא נקברו מרדכי ואסתר בשושן, והוי בכלל ספק שדינו שקורין ב"ד בברכה ובט"ו בלא ברכה.

שמכניסים את עצמם לספיקות¹⁹. שאל אחד השומעים: "אבל הם רוצים לשמוח יומיים, גם בבני ברק וגם בירושלים, ואלו הם ימי שמחה". ורבנו ענה: "דע לך, אני שמח כל השנה יותר ממה שהם שמחים בפורים..."

ז. היה זהיר לקיים את ההלכה "חייב איניש לבסומי בפוריא" בשתיית יין כפשוטו²⁰. והעידו הקרובים, שבעת שכרותו היה בוכה ללא הפוגה, ולפתע ראוהו ממלמל. התקרבו ונעמדו נפעמים. שמעוהו מעתיר בתפילה: "רבנו של עולם, פורים הוא עת רצון, כל הפושט ידו נותנים לו. מבקש אני שאדע לפחות הלכה אחת על בוריא!"²¹...

ח. אמו של רבנו נלב"ע במוצאי פורים דמוקפין תשכ"ג, בעת שבאו בני המשפחה לבשרו על דבר פטירתה, היה רבנו בעיצומו של משתה היין בבית חמיו הגרי"ח שרבאני זצ"ל בשכונת קטמון, מבוסס כדת וכדין, אך תיכף כבואם הרגיש בדבר, וסימן בידו שלא יודיעוהו אלא עד אחר ברכת המזון. לאחר שבירך שמע שהבהילוה לבית החולים, ועדיין לא אמרו במפורש שנפטרה, ותיכף הזמין מונית ובנסיעה קרא קריאת שמע של ערבית, ומיד קיבל את השמועה וניהל את כל ענייני הלוייה והקבורה בצלילות הדעת מופלאה.²²

ט. בשנה שחל פורים דמוקפין בערב שבת, אירע שאחד מבני המשפחה השתכר מאד עד שנצרך לחלוטין. ההוא שימש כבעל קורא בשבת בבוקר, והיו שרטנו בפני רבנו על קריאתו המקוטעת, [ואכן היתה זו קריאה גרועה מאד]. אך הופתעו לראות שהיה מרוצה, ואחר התפילה אמר: "דוקא הוא ראוי לקריאת התורה, שניכר בו שקיים בקולו אתמול את מצוות היום".²³

י. סיפר בן רבנו ראש הישיבה הגאון רבי אליהו אבא שאול זצ"ל, שבצעירותו היו הולכים מידי שנה לסעוד 'סעודת פורים' בבית הסבא הגרי"ח שרבאני זצ"ל, והיה רבנו שותה לשוכרה, וכמו כן גיסיו הרבנים הגאונים לבית שרבאני; רבי יצחק רבי משה רבי שמואל ורבי ראובן, זצ"ל. אחד מהמסובים מתוך שכרותו היה בוכה הרבה על חוסר קדושה וכו', ואחיו היו שמחים וצוחקים. ורבנו היה אומר: "שניהם שיכורים; זה 'שיכור שמחה' שעליו נאמר (תהלים קד, טו) 'ויין ישמח לבב אנוש' (ועי' יומא עו ע"ב), וזה 'שיכור ריח' שעליו נאמר (בראשית כו, כה-כו) 'ראה ריח בני כריח השדה אשר ברכו ה'', וסמך ליה 'ויבא לו יין וישת'. ואני לא כמו זה ולא כמו זה, אלא שיכור של תורה, מלא בינה של תורה". והפטיר:

19. וכמו שנתבאר בספר אור לציון תשובות ח"ד פרק נ"ה בבאורים לתשובה י, ע"ש.

20. ראה בספר אור לציון תשובות ח"ד פרק ס' תשובה ג' ובבאורים שם.

21. ראה בספר "רבנו האור לציון" חלק ג' עמוד 237.

22. וראה בספר אור לציון "חכמה ומוסר" חלק ב' עמוד ל', וז"ל: למידת היראה יש השפעה על איברי האדם, כמסופר על הבעל שם טוב שפעם אחת דרש בבית הכנסת, ובא אחד מהמתנגדים לדרכו והניח אבקה שיש בה סם שינה בתוך כוס היין שמוגו לפניו. הבעש"ט שתה את הכוס ואעפ"כ המשיך לדרוש כדרכו ולא השפיע עליו כלל. אותו אדם התפעל מאד, ואחר הדרשה ניגש אל הבעש"ט לבקש מחילה וסליחה, אך שאלו כיצד יתכן שהסם לא השפיע עליו, והבעש"ט ענה לו "יין קשה פחד מפיגו", יש לי פחד מה' ועל כן לא משפיע עלי סם הרדמה. (וראה עוד בספר "רבנו האור לציון" ח"ב עמוד 234).

23. בנותן טעם להסמך לזה את הוראתו הידועה של החתם סופר (בחדושי לסוכה לו ע"א) בדבר האתרוג של רב בית הכנסת שנראה מנומר מחמת משמוש הידים של הרבים שקיימו בו מצוות נטילת ד' מינים, וכתב החת"ס שזהו הידורו של אתרוג שנעשה מנומר מחמת מצוותו. והביא סמך לזה מדברי הגמ' (פסחים סה ע"ב): "שבח הוא לזרעו של אהרן שילכו בדם עד ארכובותיהם" - אף שבלא עבודת הקרבנות נחשב ל"הקריבהו נא לפחתך" ואינו מכבוד המקדש, אלא שזהו 'הדרם של בני אהרן'. (וראה עוד בספר אורחות רבנו הקהילות יעקב ח"ב עמ' ערה, ובשו"ת ישיב משה ח"א עמוד פב).

ב. נהג לשלוח מנות לגדולי ירושלים, ראשי ישיבות שהכיר או שכנים חשובים. ונוהג תמיד להיות הראשון ששולח. שנה אחת, בא לבית רבנו תלמיד חכם מבני אשכנז למשלוח מנות, והיה קשה בעיניו שטרם לבוא בעצמו, ואמר בצחות: "הרי כתוב משלוח מנות - על ידי שליח, ולמה טרח מעלתו לבוא בעצמו".¹³

ג. נהג לילך בקביעות לבית אחותו הגדולה ליתן לה משלוח מנות.

ד. כבוד רב נהג רבנו בתלמידיו שבאו בפורים לכבדו במשלוח מנות. שנה אחת הגיעו והרבנית שאלה "מי הם", ורבנו ענה בעונה: "הם חברים שלי". וכשרצה לכבדם בשתייה, קם בכבודו ובעצמו להדיח כוסות ולהגיש לפניהם, ולא ביקש זאת מאחרים.¹⁴

שמחת פורים

א. השתדל רבנו לקיים סעודת פורים קודם חצות, כל עוד היה הדבר אפשרי. אבל לא הקפיד בזה כל שנה. סיפר אחי רבנו, הגאון רבי אברהם אבא שאול שליט"א, שבצעירותו נכנס בבוקרו של יום פורים לבית רבנו, להביא משלוח מנות, ומצאו יושב בספה בסלון ביתו, עם הספר "עץ חיים" פתוח מול ראשו, והיה נראה מבוסס הרבה, אמר: "השנה זכיתי לקיים את מצוות היום כמו המקובלים"!¹⁵

ב. אף שבמשך השנה היה רבנו משתדל להתפלל רק "מנחה קטנה"¹⁶, היו שנים שארגנו בפורים בביתו מנין ל"מנחה גדולה" והצטרף אליהם.

ג. העיד בן המשפחה, שביום פורים נהג רבנו לברך ברכת "הטוב והמטיב" על יין חדש בסעודת פורים, באופן שהיו מצניעים יין לבן בחדר אחר, ובאמצע הסעודה מביאים אותו לשולחן. [אע"פ שיש המפקפקים בזה].¹⁷

ד. אמר שיש מעלה להקביל פני רבו בפורים.¹⁸

ה. כידוע היה רבנו מוהל, וקיבל על עצמו שלא ליטול שכר על המילה. שנה אחת כמה ימים לפני פורים היה מוהל בשמחת בנו של אחד האברכים. ביום פורים עלו אל רבנו תלמידיו לשמוח בצוותא כהרגלם, ואחד מהם הביא בקבוק קוניאק להגדיל השמחה, והתקבל בסבר פנים יפות. ניגש ולחש לרבנו שזה מאחיו [אבי הבן]. ורבנו הורה: "אל תפתח את הבקבוק, החזירהו לבעליו, שלא יראה כשכר מילה!" ולטענת התלמידים שישתו הם, ענה: "אורחי אתם ושתיתכם עלי"...

ו. כשדיבר בדין "פרוז בן יומו", אמר שלדעתו לא נכון מה שיש העושים פורים ב"ד ובט"ו, שיש בזה בעיה מצד ההלכה להתחייב יומיים,

13. ראה במשנ"ב סימן תרצה ס"ק י"ח. ובספר יפה ללב שם אות י"ט, ובספר אור לציון תשובות ח"ד פרק נ"ט תשובה ו'.

14. פעם עלה לביתו נער צעיר בבוקרו של יום פורים ובידו מגשית עוף ל"משלוח מנות". הושיבו רבנו לצידו, בירר מהיכן נקנה ומי בישל. משנחה דעתו, מזג לצלחת וטעם. ובאותה מדת רצינות שברר על הכשרות, שיבח גם את טעמו המיוחד: "איזה תבלין מיוחד שמו כאן, מה עשיתם שיצא כך. כמה זמן הונח על גבי האש?!"... ("רבנו האור לציון" ח"ג עמוד 240).

15. ועי' בדברי הרמ"א סימן תרצ"ה סעי' ב', ובדברי רבנו באור לציון ח"ד פרק ס' תשובה א'.

16. וכמו שנתבאר בספר אור לציון ח"ב פרק ט"ו תשובה ב' שלכתחילה אין להתפלל מנחה גדולה, ע"ש.

17. ראה דעת רבנו בפרטי הדינים לחיוב ברכה זו, בספר אור לציון תשובות ח"ב פרק י"ב תשובה ח' ותשובה ט'.

18. עי' בשו"ת נודע ביהודה או"ח סימן צ"ד, שנוהג דין זה בכל יום שיש בו תוספת קדושה, וראה עוד במג"א ס' תקנ"ד ס"ב, ובסימן ש"א סק"ז, ובמחצית השקל שם. וראה טעמו של דבר בספר יערות דבש דרוש י"ב, ובספר מדבר קדמות להרב חיד"א, מערכת צ' אות ט', ע"ש.

יא. העידו תלמידי רבנו הוותיקים, שזוכרים כיצד בכל שנה היה רבנו מגיע לישיבה בבוקרו של יום ט"ז אדר, למחרת "פורים דמוקפין" בזמן הקבוע. ובשעה תשע בבוקר כבר ניצב בגבורה עילאית בחדר השיעורים, ופתח בשיעורו בעומק העיון כדרכו בכל יום.

אשרי עין ראתה כל אלה!

המתגבר בחידושי תורה. ופעם, כשביקש לדרבן את תלמידיו בשיעור ליישב דברי מהרש"א מוקשים, אמר: "זה המהרש"א יישבתי אותו ביום פורים מתוך שיכרות..." ("רבנו האור לציון" חלק ג' עמוד 23).

הערות והארות מבי מדרשא בתורת רבינו מרן האור לציון זצלה"ה

כאן גם ברכת התורה של קריאת המגילה. [ובפרט כשקורא בציבור שיש כאן כעין ברכת התורה דציבור] כי סוף סוף אם מקיימים מצות תלמוד תורה בקריאת המגילה הרי אנו מצווים בקריאת המגילה גם מצד הלכות תלמוד תורה.

אמנם לכתחילה בודאי שאין לסמוך על זה שהרי חז"ל תקנו לנו לברך על התורה ג' ברכות ואם כן אם מברך על מקרא מגילה מקיים רק ברכת 'על דברי תורה' ולא מקיים את מצות שאר הברכות. אבל באופן שהוא שעת הדחק קי"ל שרשאי להסתפק בברכה אחת, וכמו שכתב מרן השו"ע בסי' קל"ט סעי' ט' אם קראוהו לקרות בתורה קודם שיברך ברכת התורה לעצמו, כבר נפטר מלברך ברכת אשר בחר בנו, דלא גרע ממי שנפטר באהבה רבה. וכתב שם המ"ב שצריך להשלים אח"כ את השני ברכות הנותרות. הרי מבואר שאם קראוהו לעלות לתורה רשאי להסתפק בברכה אשר בחר בנו בלבד. והוא הדין בנידון דידן שאם יכול להפסיד קריאת המגילה בציבור רשאי לסמוך על ברכת קריאת המגילה ולהשלים אח"כ את שאר הברכות וכהוראת מרן זצוק"ל. [ופשוט שרשאי לחזור שוב על ברכת 'על דברי תורה' כיון שלא כלל בברכתו רק את דברי התורה של המגילה]

הג"ר שמואל עדס שליט"א ראש כולל נחלת יוסף

משמעות לשון 'אין צריך' שבתלמוד ובפוסקים

א. כתב הבא"ח (תצוה אות יג), שיחיד הקורא את המגילה יברך גם ברכה אחרונה של המגילה, ולא יאבד היחיד ברכה יקרה זו. ע"כ. ורבינו האור לציון בתשובותיו (ח"א חאו"ח סימן מח) הקשה עליו כמה קושיות, ואחד מהם ממה שכתב הארחות חיים בשם הירושלמי (הובא בב"י תרצב סד"ה כתב באו"ח) שהיחיד לא מברך אחר קריאת המגילה, וכן פסק הרמ"א (סימן תרצב ס"ב), והיאך פסק הבא"ח כנגד הירושלמי. ויישב רבינו האור לציון בהקדם הא דשנינו (מגילה כא ע"א) דבמקום שנהגו לברך (לאחריה) יברך, ובמקום שנהגו שלא לברך לא יברך. ופרש"י לא יברך, אין צריך לברך. ומשמע מדבריו שאם ירצה לברך יוכל לברך אע"פ שנהגו שלא לברך, וה"ט דכך היתה התקנה, שמי שירצה לברך יוכל לברך אף במקום שלא נהגו לברך. ע"כ. ולפ"ז אף דאיתא בירושלמי שהיחיד לא מברך אחר קריאתה, מ"מ אם ירצה לברך רשאי.

ולכאורה קשה ע"ד רבינו, דבכמה מקומות כתבו הטור והש"ע שא"צ לברך, וכוונתם לומר שכיון שאינו צריך לברך ממילא אם יברך הו"ל ברכה לבטלה שעובר על לא תשא. [ומציינים שכ"כ הערך השלחן (סימן ר"י ס"ק ו) והשדי חמד (מערכת א כלל פג)]. ונראה לבאר (כיוצ"ב

"הריני כבן עזאי בשוקי טבריה, כל הרוצה לשאול אותי בכל התורה, אשיב לו דבר"²⁴. והיה הסבא קדישא שואלו שאלות בכל חלקי התורה, ואפילו בתורת הסוד, ורבנו משיבו על אתר.²⁵

24. ראה לשון זו בגמ' (עירובין כט ע"א) "אמר רבא הריני כבן עזאי בשוקי טבריא", ופירש רש"י: "יומא בדיחא הוה ליה לרבא, ואמר להו לתלמידיו השתא צילי דעתאי, והריני מזומן להשיב בחריפות לכל מי שישאלני כבן עזאי, שהיה דורש בשוקי טבריא, ולא היה בימיו עוקר הרים כמותו".

25. ואכן כך העידו עוד תלמידים כיצד היה נראה רבנו ביום פורים במשתה היין, פניו זורחות היו באור יקרות של שמחת הלימוד. צולל במים אדירים כמעין

הארות נוספות למדור זה לגליון ניסן
וכן ישובים להערות שבגליון זה
ניתן לשלוח פקס 025712014
או למייל a7205308@gmail.com

ברכות התורה לפני קריאת המגילה

כתב באור לציון ח"ד סי' נ"ז הלכה י"ז שאדם שנודמן בשחרית למניין שמתחילים לקרוא מגילה לפני ברכות התורה, ואם יברך ברכות התורה לא יספיק לשמוע את המגילה, רשאי לשמוע מגילה לפני ברכות התורה. עכ"ד. ולכאורה יש לעיין דנידון מרן זצוק"ל תלוי בב' הדעות בשו"ע בסו"ס מ"ו בדין אמירת פסוקים שלא לצורך תלמוד תורה, דרך תפילה ותחנונים, וק"ש דקרבנות וכיו"ב. וקי"ל להחמיר כמוש"כ החיד"א ביוסף אומץ סי' ס"ו וא"כ איך אפשר להקל לשמוע מגילה ללא ברכות התורה.

והנה מצאנו במסכת סופרים פרק יד 'ברות, ובשיר השירים, בקהלת, באיכה, ובמגילת אסתר, צריך לברך, ולומר על מקרא מגילה, ואף על פי שכתובה בכתובים. והקורא בכתובים צריך לומר, ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וציונו לקרוא בכתבי הקודש' וצ"ב דהיכן מצאנו שחז"ל צוו לקרוא שאר מגילות וכתובים, ובשלמא לפי שיטת ר"ת שמברכים על מנהג, אפשר להעמיד את דברי המסכת סופרים במקום שנהגים לקרוא את המגילות או שנהגו לקרוא כתובים. [כדאי' שבת קט"ז ב' מנהג נהרדעא] אבל לדידן שאין מברכין 'וצונו' רק במקום שיש צווי איך אפשר להעמיד את דברי המסכת סופרים.

ובשו"ת הרמ"א סימן לה אכן תמה טובא על ברכת המגילות, וכתב שאפילו לדברי ר"ת שמברכים 'וצונו' על הלל, אין לברך על המגילות כיון שאינו מנהג קבוע בכל ישראל. והאריך שם לדחות את משמעות דברי המסכת סופרים הנ"ל ובסיומם דבריו כתב לבאר שברכת קריאת המגילה היא ברכת התורה על קריאת המגילה, לסוברים שתקנו ברכת התורה רק לקריאת מקרא. ולכן ס"ל שתקנו ברכה על כל סוג מקרא ומקרא. ובספר נשמת חיים (ברליון) חלק אה"ע עמ' תכ"ו בשם הג"ר מנשה מאיליא שביאר באופן דומה שמדובר במ"ס בברכות התורה וכדעת רבי יהודה בסוכה דף מ"ו שיש לברך על כל מצוה מעין המצוה ולא ברכה כללית וס"ל שיש לברך על כל חלק בתורה ברכה מיוחדת. ועי' עוד מה שביאר בכע"ז בחידושי מרן רי"ז הלוי ברכות ד"ה והנה דברכת המגילה של מסכת סופרים היא כמו ברכות הפטרה וכיו"ב שאינו הולך על החיוב של קריאת הפטרה אלא עצם ה'תורה' ע"ש. [ולפ"ז אפשר"ל שבכה"ג לכו"ע אפשר לברך על מנהג ורק בהלל נחלקו ע"ש]

ולפי כל זה מבואר שכשאדם מברך 'על מקרא מגילה' יש כאן ב' משמעויות בברכה. א' מצות קריאת מגילה שתקנו חכמים. ב' מצות קריאת המגילה מצד הלכות תלמוד תורה. והגם שלדידן תקנו חז"ל ברכה כללית על כל לימוד תורה, מכל מקום כשמברך על מקרא מגילה מתקיים

ששמע אשורית כבר הובאה בד' הרשב"א שהובא במג"א תרצ, טו, וביותר מפורש כן בלבו"ש שהובא באורל"צ שם, והיא ראייה אלימתא, שהרי כמעט ואין מציאות שאדם שאינו מבין את השפה שיוכל להתרכז כחצי שעה ולשמוע כל מילה. ונראה שכד' האורל"צ כן מתבאר מד' כל הפוס' שהזהירו הרבה, שמא יפסידו השומעים תיבה א' מחמת ההכאות בהמן, ולא הזהירו מהיסח הדעת. ועי' גם במ"ב ס"ק יט שכ' וז"ל: אבל השומע ששח ולא שמע עי"ז הקריאה אפילו חסר רק תיבה אחת דעת כמה פוסקים דלא יצא. ע"כ. חזינן שטרח להזהיר רק בכה"ג ששח, אבל לא באופן שהסיח דעתו מעט. וכן הוא לקמן ס"ק מח: וצריך השומע להאזין אוזנו ולשמוע כל תיבה ותיבה מפי הקורא ואם חסר הקורא אפילו תיבה אחת וכן אם השומע חסר תיבה אחת לשמוע לא יצאו וצריך לחזור. ע"כ. ולא מצאנו שהזהירו אם השיח דעתו מעט.

עוד העירו שכד' הגרב"צ מבואר בד' השו"ע סי' תרצ, יב, וז"ל: קראה מתנמנם, הואיל ולא נרדם בשינה, יצא, אבל אם שמעה מתנמנם, לא יצא. וביאר המ"ב, ס"ק לט, ומתנמנם נקרא כגון דקרו ליה ועני, ולא ידע לאהדורי סברא, וכי מדכרו לי מדכר. ע"כ. והנה דרגה זו של מתנמנם היא בודאי העין ניתוק גדול משמיעת המגילה, שהרי לא ידע לאהדורי סברא, וחזינן דרך בכה"ג לא יצא בשמיעה, אבל אם חלם מעט, לית לן בה. [ואף שד' המ"ב קאי על קורא ולא על שומע, מ"מ ברור שגדר הדברים חד הוא]. ועי' במ"ב דרשו סי' תרצ הערה 35 מה שהובא מהגר"ש"א, ודבריו מכוונים לדברי האורל"צ. ועי' ע"ש"כ בזה שלמי תודה עמוד קעג, והגר"מ רובין בקובץ היכלא ח"ה עמ' קנה, ע"ש.

והנה לכא' יל"ע בד' האורל"צ מד' הרא"ש בתשובה שהובאו בטור סי' נט, וז"ל: כתב א"א ז"ל בתשובה ברכת יוצר אור וערבית אנו אומרים עם ש"צ בנחת כי אין אדם יכול לכוין תדיר עם ש"צ בשתיקה, וגם אם היה מכין לדברי ש"צ בשתיקה ובאמצע הברכה היה פונה לבו לדברים אחרים, הרי הפסיד הכוונה כי הפסיק באמצעיתא. ע"כ. ומבואר לכא', דאף שברכת יוצר אור אינה ברכה ארוכה כ"כ, מ"מ יש חשש שיאבד הכוונה, ולכא' לד' הרא"ש לא יצא יד"ח מגילה בכה"ג. וזה דלא כהרשב"א. אכן לא מצאנו לאף א' מגדולי הפוסקים שיאמר שיש מחלוקת בין הרשב"א להרא"ש בנ"ד, וצ"ב. ושמא י"ל בטעם הדבר, משום דפרסומי ניסא שאני. א"נ, דיש לחלק בין שמיעת ברכה שצריך להבין מה הוא מברך, לקריאת המגילה, שא"צ להבין וכדחזינן מהלועז ששמע אשורית, ומדינא דהאחרשתרנים בני הרמכים שאין אנו יודעים פירושו. וצ"ע.

הג"ר יוסף חיים אסולין שליט"א
מו"צ בבית ההוראה דהגר"נ קרלין

חיסור אות בשמיעת המגילה

רבנו הגרב"צ בס' אור לציון ח"ד (עמ' שיד) פסק במי ששמע מגילה והחסיר בשמיעתו אות בסוף המילה כגון מ"ם או נו"ן סופית שאינה משנה המשמעות, דאין צריך לחזור ולשמוע. והנה ענין זה מצוי הרבה והלכתא רבתא הוא, וכיון שבמקורות קיצרו בזה ויש לברר הדבר על אשורו אכתוב בקיצור (ובמקו"א הארכת).

הנה לענין טעות בקריאתה, בשו"ע (תרצ סעיף יד) פסק בהאי לישנא: אין מדקדקין בטעיותיה. וי"א דוקא בטעות שהלשון והענין אחד, כההוא עובדא דתרי תלמידי דהוו יתבו קמי דרב, חד קרי יהודים וחד קרי יהודיים ולא אהדר חד מיניהו, אבל טעות אחר, לא. והרבה מן האחרונים נקטו דיש להחמיר כה"א דאינו אלא מפרש, עי' עליהם. וסייעתא להם לכאורה מד' מרן בב"י סי' קמב, שם כתב דאיתא בירושלמי דמגילה אין מדקדקים בטעיותיה ומפרש כגון בין יהודים ליהודיים וכו'. הרי נקט בהדיא דהאי דיהודים יהודיים הוא פי' לקמייאת ולא פלוגתא. והגם דיש לדחות, עכ"פ

שמעתי מאחי הר"ר יהודה שליט"א (דס"ל לרבינו לחלק בין לשון אין צריך שנכתב בתורת "הוראה" ללשון אין צריך שנכתב בתורת "פירוש". דכשכתבו כן הפוסקים להלכה אמרינן דמכיון דאין צריך, ממילא אסור לברך דהוי ברכה שאינה צריכה. משא"כ אין צריך שנכתב בדרך פירוש כמו מה שכתב רש"י על דברי המשנה 'אין לברך' דהפירוש הוא 'אין צריך', בזה יש לומר דאין צריך דייקא, אך לעולם אם ירצה יכול לברך, שהרי אל"ה לא יובנו דברי רש"י מאי אתא לאשמועינן יותר ממה שכתוב כבר במשנה שלא יברך, אמנם לפי משנת"ב את"ש.

ב. ולפ"ז את"ש עוד, דהנה כתב השו"ע (או"ח רסג, ו): בחורים ההולכים ללמוד חוץ לביתם צריכים להדליק נר שבת בחדרם ולברך עליו, אבל מי שהוא אצל אשתו 'אין צריך' להדליק בחדרו ולברך עליו, לפי שאשתו מברכת בשבילו. ע"כ. והבא"ח בשו"ת רב פעלים ח"ב (חאו"ח סימן נ) נושא ונותן על אופן שאיש ואשתו יש להם ב' חדרים שמדליקים שם נר בער"ש (משום שבאחד אוכלים ובשני ישנים בו וכל חפציהם מונחים שם), אם יכול הבעל להקדים ולהדליק נר שבת בחדר של שינה קודם שתדליק האשה בחדר של אכילה. ודקדק מדברי השו"ע, דדוקא כשהאשה מקדמת ומדלקת אז אין הבעל יכול להדליק ולברך, משא"כ כשהבעל מקדים להדליק שפיר דמי, מכיון דבעל ואשתו תרי גופי מוחלקין נינהו, וכל חד מיניהו עביד מצוה דאיהו חייב בה, ולא אמרין ליה תפטור עצמך בברכה של אחרים. כיעו"ש. אמנם כ"ז דוקא בכה"ג שהבעל מקדים הדלקתו להדלקת אשתו, אך אם קדמה האשה והדליקה אין הבעל "יכול" להדליק בחדר השינה בברכה, יעו"ש דבריו במלואם. ומבואר דהר"פ למד בפשיטות דפירוש הלשון 'אין צריך' שבשו"ע, היינו 'אין יכול', והיינו דאיסורא נמי איכא, ואם כן לכא' א"א להסביר דבריו לגבי ברכת הרב את ריבנו ע"פ דקדוק דברי רש"י דלשון 'אין צריך' היינו שרק אינו צריך ולעולם אם ירצה יוכל לברך. אמנם לפי משנת"ב לחלק בין א"צ שבשו"ע ללשון א"צ שכתב רש"י, את"ש.

ג. ויש להביא סייעתא לפירושו של האור לציון, דהנה איתא במנחות (קי ע"א): אלא אמר רבא כל העוסק בתורה 'אינו צריך' לא עולה (ולא חטאת) ולא מנחה ולא אשם. וכתב הגר"ח בספרו 'בניהו' שם: לדברי רבא, גם אחר שיבנה בהמ"ק אינו צריך להביא, ועל זה קשה מעובדא דרבי ישמעאל בן אלישע, שהיטה, וכתב על פנקסו, כשיבנה בהמ"ק אביא חטאת שמנה [שבת י"ב ע"ב], ואמאי יביא, והלא ודאי קרא פרשת חטאת, ואם לא קרא, יקרא ויפטר. ונ"ל בס"ד, דאין הכי נמי מן הדין פטור, ולמצוה מן המובחר וממידת חסידות כתב כן, ואין להקשות כיון שהוא פטור איך יביא, והא הו"ל מביא חולין לעזרה, ונ"ל לענין זה לא חשיב מביא חולין לעזרה, כיון דלא הביא ממש, אלא קרא בתורה כו". ומבואר דפירש לשון 'אינו צריך' שבגמרא, דלעולם אם ירצה להתחסד יכול להביא. ואמנם אפילו שהאורל"צ מיידי בענייני ברכות דאיכא בהו איסור ברכה, וכאן מיידי לענין קרבן. מ"מ סו"ס בתרוייהו איכא איסורא אם יעשה, דהיינו בברכה אם יברך ברכתו א"צ, ובקרבן אם יביא עובר באיסור שמביא חולין לעזרה. וא"כ לכא' איכא ראייה מקרבן לברכות.

הג"ר שמואל סעדיאן שליט"א
מחז"ד אהבת שלום

מי שחלם באמצע קריאת המגילה

כ' מרן הגרב"צ באורל"צ פנ"ד ה"ח, וז"ל: ומי ששמע את כל הקריאה, אך באמצע היתה מחשבתו טרודה בעניינים אחרים, נראה שיצא ידי חובה. שכן נראה ממה שכתב בשו"ע תרצ, ח, הלועז ששמע את המגילה הכתובה בלה"ק, אע"פ שאינו יודע מה הם אומרים יצא יד"ח. והרי ודאי שמי שאינו מבין, תטרד מחשבתו בקריאת המגילה בדברים אחרים, ומוכח שאע"כ יצא יד"ח. עכ"ל. והנה הראיה שהביא האורל"צ מהלועז

זכר לדבר איכא. ומכל מקום כבר נתבאר דנקטינן לחומרא בדין זה דטעות באות אחת.

וכעת יש לדון במי שחיסר תיבה (או אות) אם דומה לו או שונה, ויש פנים לכאן ולכאן. מחד יש לומר דגרע טפי וכמו שצידד בביה"ל ס"ד בדעת המג"א (תרצ"ד), ומאידך י"ל בהיפך דשיבוש גרע טפי דהרי זה כמזוייף מתוכו (עי' כע"ז בביה"ל ס"ח מהראשונים). וכן ראיתי למחר"א הכהן בשו"ת מעט מים (סי' כג, ד"ה הן עתה) שצידד דבשיבוש הענין גרע מהשמטה. והגם שדחה זה מ"מ כ' רק דאינו במשמע לשונו של הטור, ומשמע דעיקר הסברה שפיר אמרין לה. וממילא יש להקל הכא. ושו"ר במור וקציעה שכ' ע"ד המג"א דאיכא למימר קורא בטעות גרע מהשמיט, והוכיח כזאת מהירושלמי ע"ש. אלא דכל קבל דנא בב"י מפורש דהשמטה חמירא משיבוש, וכמו שכתב ע"ד הטור דיש לדחות "שכל שקרא התיבה אע"פ שלא קראה כתיקונה קראה כולה מיירי". וכ"ה גם בשולחן גבוה (אות לא בסופו). ולפי"ז אין לנו ללמוד מטעה בלא ששינה המשמעות, להקל גם בהשמיט, דשנא ושנא. איברא, דאכתי י"ל דזה דוקא במשמיט תיבה שלימה דמקרי שחיסר בקריאתה משא"כ במחסיר אות אחת מתיבה.

ואזכיר בזאת דברי הראשונים: הנה כתב השלטי גבורים (פ"ב דף ה. אות ב) בשם ריא"ז: ונראה בעיני שלא הוצרכו לקרוא האותיות החסרות על פה ואם לא קראן יצא, שלא אמרו אלא באותיות המפסידין את הקריאה כגון וימי הפורים לא יעברו אם השמיט מלת לא הפסיד הקריאה, וכן מ"ם של מתנות לאבינונים וכיוצא בהן, אבל אם השמיט שאר האותיות או שאר מלות שאינן מפסידין הקריאה יצא ואע"פ שלא קראן כלל, וכן מבואר בתלמוד שאין מדקדקין בתיבותיה, אבל בקריאת התורה אם טעה בין אב לאם [צ"ל בין אם לואם] כגון אלו שאינן נקראין ככתיבתן מחזירין אותו וכך הוא בתלמוד א"י. עכ"ל. ובעיקר חידושו להקל בהחסיר תיבה, כבר כתב המג"א (סק"ד) דמהשו"ע מוכח דלא כוותיה וכן קי"ל לדינא (וכשאר ראשונים דלהלן דבכל תיבה שהחסיר חוזר). אך עכ"פ בלשונו מבואר בהדיא דאף החסיר אות אחת הרי הוא כהחסיר תיבה. מאידך, מדברי כמה ראשונים שלא הזכירו אלא השמיט "תיבה", נראה דלא קפדינן בהחסיר אות, וכן מדוקדק מהרשב"א בתשובותיו (ח"א סימן תסז, ובשינוי בס' תשכז) דדוקא בחד תיבה קפדינן ולא באות אחת.

וכעת בדרך נחני' ה' למצוא ראייה גדולה לכאן להקל בנדוננו במי שהשמיט אות אחת עכ"פ באינו משנה המשמעות (והוא כד' רבנו האור"ל צ), והוא דבס' תרצ סעיף יד מבואר דלכו"ע בטעות שהלשון והענין אחד מהני, והרי בכל טעות מוכרח שלא אמר את האות האמיתית וא"כ הרי חיסר

אות אחת, ומבואר דמהני. והגם דעובדא דירושלמי הנ"ל שנפסקה בשו"ע (שאמר יהודיים במקום יהודים) מיירי בהוסיף אות, מ"מ מסתמות לשונו דמרון מבואר דאף בחיסר הדין דין אמת. וכן מבואר בהדיא בב"י (בעיקר בתי' בתרא). ובלא"ה הרי לשון "טעות" כוללת כל אופן ולא רק הוספת אות ומוכח דמהני. שו"ר לנכד רבנו זל"ה, הרה"ג רבי יהושע אבא שאול שליט"א בס' שיר חדש שאכן העיר על החיי אדם שהחמיר בהשמיט אות אחת מהך דיהודיים, ותי' דשם באמת היה צריך לקרוא יהודים ורק הוסיף, אך להקל בחיסר לא שמענו. ולפלא שלא הזכיר מהב"י בזה. ועכ"פ לשון מרון מיירי בכל טעויות ואף בהפחתה ופשוט. וכן העיר בס' מצוותיך אמונה (עמ' צח).

וכעת אזכיר בזאת מדברי האחרונים רבנן בתראי. הנה במשנה ברורה כתב כמה זימני שבחיסר תיבה אחת חוזר (ראה תרצ"ס ק"ה אם חיסר "רק תיבה אחת", ובס"ק יט, מח, ובס' תרצב סק"ט), ומבואר דבאות לא קפדינן. אמנם בביאור הלכה (תרצ, יד ד"ה אין) הביא בסוף דבריו דברי החיי אדם (כלל קנה דין טז) דאפילו חיסר אות אחת בקריאתו יחזור, אך נראה דאין דעתו מסכמת לזה לדינא וסמינן חדא מקמי כל הני דוכתי דמשמע איפכא. ומה גם, דבדברי החיי אדם גופיה יש לדון אם מיירי בכל אופן כפשטות דבריו או דוקא במקום שיש צד שמשנה המשמעות יעו"ש היטב, וקצתני. ועכ"פ כשעומד לנגדנו הני ראיות מכמה מקומות נראה טפי דיש להקל בזה.

וכע"ז נמצא בדברי הגאון בעל עלי תמר אשר כתב בחידושו לירושלמי (מגילה פ"ב ה"ב) וזה לשונו: ולפי דרכנו למדנו שאם קרא חשורוש במקום אחשורוש, מוכן במקום ממוכן, רידי במקום ארידי, פרתמים במקום הפרתמים, שדינם כיהודים יהודיים, שאין מחזירין אותו, והרי הוא בכלל אין מדקדקים בטעויותיה, שרק בס"ת מחזירין בטעה אפילו בדקדוק אות אחת, כגון שטעה בין אם לואם, בין ארן לאהרן, בין אברם לאברהם, אבל לא במגילה, מפני שבקריאה שאין הענין והלשון משתנה אין מדקדקין במגילה בטעה בדקדוק אות. ובאו"ח תר"צ לא נתבארה הלכה זו כל צרכה. עכ"ד. והם כר נרחב לסמוך בזה להלכה אשר נתבאר בסייעתא דשמיא. ואמנם כל הדוגמאות שזכר הנה הנם גבי השמטת אות ראשונה שבדר"כ לא ניכר ההבדל (או שהיא אות השימוש), ולא זכר גבי המ במקום המן או אחשורוש במקום אחשורוש וכיו"ב, אבל בהגלות דברי הפר"ח לענין אברם אברהם ששם ניכר טפי ההבדל משמע להקל בזה. ומה גם דלא מסתבר חילוק בזה לענין שם, דבכל שנוי קטן אינו הוא, וא"כ מוכרח דשרי. וכדברי רבנו בזה, פסק גם הגריש"א בהליכות והנהגות לפורים (תשס"ה, עמ' טו). ראה שם.

הרב יחזקאל אליעזר מועלם
כולל בנין אב, ומהדיר ספרי הפלא יועץ

משיב דבר

תגובות למדור 'מבי מדרשא' בעלון הקודם

לסמוך על זה שלא להפסיד תפילה בציבור, דהוי כעין שעת הדחק, שהי' תיר מרון (סימן פ"ט סעיף ח') להתפלל מעלות השחר, ע"ש.

הרי מבואר להדיא דתפילה כמנין חשובה יותר ממעלת תפילה בנץ. ולא כמו שחשב הרה"ג המעיר שליט"א בדעת מרון זללה"ה. אמנם בתשובה הבאה שכתב מאור העולם זללה"ה שמי שמתפלל בקביעות בנץ החמה יכול להתפלל גם ביחידות, וזהו למי שמתפלל בקביעות בנץ החמה במנין, ורק היום ארע לו שאין מנין (שלא באו הקבועים וכדו'), בזה ס"ל למאור העולם זללה"ה שיתפלל בנץ ביחידות, כי הקביעות הזו שווה להפסיד באופן חד פעמי מעלת תפילה במנין, ולפיכך פשיטא שמי שאין לו מנין בקביעות לנץ, אין לו להתפלל בקביעות ביחידות, כי מעלת מנין חשובה יותר מנץ, והדברים מפורשים בלשון רבינו, שכתב: מי שרגיל להתפלל

תקון חצות או שחרית במנין

באור לציון (ח"א סימן יב) מבואר שתיקון חצות עדיף מתפילה בוותיקין. ומצד שני באור לציון (ח"ב פ"ז ת"ה) מבואר דאלו המתפללים וותיקין בקביעות, עדיף להם להתפלל בנץ אפי' ביחידות מאשר אח"כ במנין. ולפ"ז יוצא דבר חידוש דתיקון חצות עדיף על פני תפילה במנין, שהרי הוא עדיף ממעלת ותיקין שעדיפה ממעלת מנין, וזהו דבר חידוש, וצ"ע.

אישתמיטיה להרב המעיר שליט"א, דברי מאור העולם זללה"ה בתשובה הקודמת (ח"ב פ"ז ת"ד) לגבי אדם שהזדמן למנין של פועלים שמתפ"ל ללים קודם הנץ החמה, ואין מנין אחר באותו מקום, האם עדיף שיתפלל עמהם או יתפלל ביחידות עם הנץ החמה. והשיב רבינו שעדיף שיתפלל עמהם בציבור מלהתפלל עם הנץ החמה ביחידות, וע"ש בביאורים דייש

כל יום עם הנץ החמה, וכעת אינו מוצא מנין להתפלל עם הנץ החמה, רשאי להתפלל ביחידות. אבל מי שאינו רגיל להתפלל עם הנץ החמה, אינו רשאי להתפלל ביחידות אם אינו מוצא מנין המתפללים עם הנץ החמה. הרי להדיא דמעלת וותיקין אינה חשובה כמעלת מנין, אא"כ מתפלל בקביעות במנין, וכמו שהתבאר. וממילא אין להוכיח כלל שתיקון חצות עדיף ממנין, והדברים פשוטים.

הג"ר שמעון מועלם שליט"א מו"צ אהבת שלום ירושלים

ברכת העגבניות הירוקות

בסימן ר"ב (ס"ב) מבואר ג' שיטות מאמתי מברך בפה"ע על פירות האילן: (א) דעת מרן שכל הפירות, משויצאו פרי, ובלבד שיהא ראוי לאכילה אפילו ע"י הדחק. מלבד ענבים, ע"ש. (ב) דעת הרמ"א, שהשיעור תלוי בשיעור איסור קציצת אילנות בשביעית, ע"ש. ודעת הגר"א שהשיעור תלוי בעונת המעשרות, שהוא שיעור מאוחר לדברי מרן ז"ל, דאף אחרי שהוציא פרי שראוי לאכילה בשעה"ד, אינו מברך בפה"ע, עד שיהא גיע לעונת המעשרות. וכתב מרן זללה"ה באור לציון (פי"ד ת"ט) דכיון דקי"ל ספק ברכות להקל, אין לברך על הפירות את ברכת הפרי עד שיהא גיע לעונת המעשרות. ולכן על העגבניות הירוקות מברך שהכל, דעונת המעשרות שלהם הוא משיאדימו, ע"ש [דכשלא הגיע לעונת המעשרות בפרי העץ יורד לבפ"ה"א, ובפרי האדמה יורד לשהכול]. ובגליון אור מציון ב' הקשה הגר"ר שאול בן זיכרי שליט"א, הלא קי"ל דאם בירך על פרי העץ - אדמה, יצא. ובמג"א ס' ר"ו (סק"א) כתב: "נ"ל דאותן הגדלים על האילן ומברך בפה"א משום דלא נגמר פרי או שאינו עיקר הפרי, אם בירך בפה"ע יצא, וכ"פ עוד, וא"כ תמוה מדוע נטה מרן זללה"ה מדעת מרן שכל שיצא הפרי מברך עץ, מחמת סב"ל, הלא לכ"ע אין כאן חשש ברכה לבטלה, דהא בדיעבד יצא גם בעץ כמ"ש מג"א, ונשאר בצע"ג.

אחר ההתבוננות נלע"ד שד' האורל"צ ברורים מאוד. דנראה, דאין ד' המג"א שייכים לנ"ד כלל, ואם באנו לחוש לספק ברכות כנגד מרן השו"ע, עדיין יש מקום לחשוש, דהנה טעמו של הגר"א שכ' שיש לברך שהכל, כיון שלא הגיעו לעונת המעשרות, ועי' ברמב"ם (פ"ב ממעשר ה"ג) וז"ל: פירות שאינן ראויים לאכילה מקטנן כגון הבוסר וכיוצא בו אינן חייבין במ"ע עד שישגדלו ויעשו אוכל שנאמר מזרע הארץ מפרי העץ עד שיהיה פרי. ע"כ. ומבואר דקודם זמן זה שהגיעו לעונת המעשרות אינו בכלל פרי, וא"כ לשיטה זו אם בירך בפה"ע ה"ז ברכה לבטלה כיון שאינו בכלל פרי. ועי' בבאה"ל שכבר העיר כן וז"ל: והנה לפי דברי הגר"א והפמ"א מסתברא דאפילו מיתוק באור לא מהני כיון שאינו חשוב פרי קודם שהגיע לעונת המעשרות ולעולם מברך בפה"א ויש לנהוג כן למעשה.

והבאה"ל אחר שהביא ד' הגר"א דקודם שהגיעו לעונת המעשרות אינו מברך בפה"ע, כ', ויש סעד לדבריהם מהרמב"ם פ"ה מהלכות שמטה, ופ"ח מהלכות ברכות. ע"ש. והנה לא ציין מקורו בדיוק, ונראה כוונתו לד' הרמב"ם בפ"ה מהל' שמיטה (ה"ז) וז"ל: מותר לקון אילנות לעצים בשביעית קודם שיהיה בהן פרי, אבל משיתחיל לעשות פרי לא יקון אותו שהרי מפסיד האוכל ונאמר לכם לאכלה ולא להפסיד, ואם הוציא פירות והגיעו לעונת המעשרות מותר לקון אותו שהרי הוציא פירותיו ובטל דין שביעית ממנו. ע"כ. ומבואר דתליא בהגיעו לעונת המעשרות.

ומה שציין הבאה"ל לד' הרמב"ם בהל' ברכות פ"ח נראה כוונתו למש"כ שם (הלכה ה') וז"ל: הקנים המתוקים שסוחטין אותן ומבשלין מימיהן עד שיקפא וידמה למלח, כל הגאונים אומרים שמברכין עליו האדמה, ומקצתם אמרו העץ, ואני אומר שאין זה פרי ואין מברכין עליו אלא שהכל, ע"כ. ומבואר דתליא בשם פרי. וע"ש עוד ה"ו. ונראה שהדברים מתאימים למש"כ הבאה"ל לקמן (הל' טו ד"ה על הסוכר) שהאריך לבאר

דכל שלא ניכר צורת הפרי, בטל ממנו שאם פרי וא"א לברך עליו רק שהכל, ועיקר חיליה מד' הרמב"ם הנו"ע"ש. נמצא, דמש"כ המג"א דכל שלא שיקר בברכתו ל"א סב"ל, אינו שייך לנ"ד כלל וכלל, דהכא קודם שהגיע לעונת המעשרות אינו בכלל פרי, ואם יברך בורא פרי האדמה לשיטת הגר"א בדעת הרמב"ם הרי זה ברכה לבטלה, והרי זה כמי ששיקר ושיקר בברכתו, ובכה"ג לא איירי המג"א כלל.

ויש לחזק ד' האור לציון מד' המ"ב (סי' רד ס"ק יג) שכ' לבאר ד' השו"ע דעל שחת מברכין שהכל וז"ל: שחת - תבואה שלא הביאה שליש, וחזי לאכילה, ומשום דלא גמר פירא, נחית חד דרגא מפ"ה"א לשהכל, וה"ה לכל פרי האדמה דלא גמר פירא וחזי לאכילה שהכל. וכ' המ"ב דמקורו הוא מד' המג"א ושאר אחרונים. ודו"ק בכל זה כי ברור הוא.

הג"ר יעקב נחמיה שליט"א כולל אבני חפץ בני ברק

בענין הנ"ל

א. מה שכתב הגר"ר שאול בן זכרי שליט"א בפשיטות דקיי"ל שאם ברך על העץ - אדמה, יצא יד"ח. וכוונתו שכך פסק השו"ע בסימן ר"ו ס"א: "בירך על פירות האילן בורא פרי האדמה, יצא כו', הילכך אם הוא מסופק בפרי אם הוא פרי עץ או פרי האדמה, מברך בורא פרי האדמה, ע"כ. נעלם ממנו דברי מאור העולם בח"ב פרק מ"ו תשובה מ"ב, שכתב: "פרי שספק אם ברכתו היא בורא פרי העץ או בורא פרי האדמה, יש לברך עליו שהכל נהיה בדברו". ובביאורים ביאר מאור העולם זללה"ה, דכיון ששיטת הרמב"ם (פ"ח מהלכות ברכות ה"י) וכפי שהובאה בב"י שם, שאם בירך על פה"ע בורא פה"א לא יצא, יש לחוש לזה (ואף שיש נור"סחאות ברמב"ם, מ"מ מידי ספק לא יצאנו ע"ש), ולכן יש לברך שהכל.

ב. והנה עיקר קושייתו מדברי המג"א דלכ"ע אם בירך העץ יצא, ולית לן למימר סב"ל. כבר הקשו כע"ז על דברי מאור העולם, שכתב (ח"ב פי"ד ת"ב) שעל רסק פירות מברך שהכל נהיה בדברו, וביאר בביאורים דאף שדעת מרן ז"ל בב"י (סימן ר"ב) שאף שנתמעך לגמרי מברך בפה"ע, מ"מ יש לחוש לדעת רש"י ותה"ד שהביא ב"י שם שכאשר נתמעך לגמרי מברך שהכל, ע"ש, דסב"ל. והקשו עליו הלא לכ"ע אם בירך העץ יצא, כמ"ש מג"א הנ"ל, וא"כ מ"ש כאן סב"ל. אמנם נראה ברור דעת מאור העולם זללה"ה, דגם באופן שבדיעבד יצא יד"ח בברכה, מ"מ כשאנו באים לדון לכתחילה מה יברך, יש לנו לחוש לסב"ל, ולהורות לברך שהכל, אף שגם להצד שמברך שהכל, אם בירך העץ יצא יד"ח. והדברים מוכרחים מיניה וביה בתשובות מאור העולם שם, שאחר שכתב שיש לברך על רסק פירות שהכל מחמת סב"ל, כתב דאם בירך עליו בורא פרי העץ, יצא. ומוכח דאף שיצא בדיעבד, מ"מ לכתחילה אמרינן סב"ל, ויברך שהכל. וכן מבואר להדיא בשיירי כנה"ג הגב"י סימן ר"ב אות ז', שתמה על פסק מרן ז"ל: "ויש לתמוה עליו, כיון דאיכא פלוגתא דרבוותא ז"ל דמברך עליהם שהכל כמ"ש בת"ש סימן כ"ט, ספק ברכות להקל, דעל הכל אם אמר שהכל יצא, ע"כ. ומבואר שמחמת סב"ל דעתו שיברך שהכל, ואף שבדיעבד יצא גם כשבירך העץ כמ"ש מג"א הנ"ל. ומוכח כנ"ל דמ"מ לכ"ח תחילה אין לו לברך עץ. וע"ש בכנה"ג שסיים שכך נוהגים העולם. וכ"כ רבינו יוסף חיים זללה"ה בספר רב פעלים (ח"ב סימן כ"ח) וז"ל בתמצות אחר שהביא דברי השכנה"ג הנ"ל ושכ"כ עוד אחרונים: "והנה כי כן ודאי יש לנו להורות לברך שהכל, ואע"פ שהוא הפך פסק מרן ז"ל בשעה"ט, משום דהוי ספק ברכות, והא איכא כמה ענינים בברכות דלא עבדי כס"ברת מרן ז"ל, משום סב"ל", ע"כ. וע"ש שאר תשובות. ומהשתא תו ל"ק כלל על נדו"ד דחש מאור העולם זללה"ה לסב"ל בעגבניות ירוקות, שלא יברך עליהם האדמה, אף שבדיעבד יצא.

הג"ר שמעון מועלם שליט"א - מו"צ אהבת שלום ירושלים